

SOSYAL & BEŞERÎ

BİLİMLERDE GÜNCEL ARAŞTIRMALAR - I

MART 2023

Editörler

Doç. Dr. Güneş SALI

Doç. Dr. Ayşe ÇATALCALI CEYLAN

İmtiyaz Sahibi / Publisher • Yaşar Hız
Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • Eda Altunel
Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Gece Kitaplığı
Editörler / Editors • Doç. Dr. Güneş SALI
Doç. Dr. Salih BATAL
Birinci Basım / First Edition • © Mart 2023
ISBN • 978-625-430-703-4

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Gece Kitaplığı'na aittir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin
almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

The right to publish this book belongs to Gece Kitaplığı.

Citation can not be shown without the source, reproduced in any way
without permission.

Gece Kitaplığı / Gece Publishing

Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak

Ümit Apt. No: 22/A Çankaya / Ankara / TR

Telefon / Phone: +90 312 384 80 40

web: www.gecekitapligi.com

e-mail: gecekitapligi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume

Sertifika / Certificate No: 47083

Sosyal & Beşerî Bilimlerde Güncel Araştırmalar - I

Mart 2023

Editörler

Doç. Dr. Güneş SALI

Doç. Dr. Salih BATAL

İÇİNDEKİLER

Bölüm 1

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRKİYE’DE NÜFUS SİYASETİNDE SAĞLIK POLİTİKALARININ ETKİSİ

Gül ÇAKIR..... 1

Bölüm 2

AMERİKA’DA MİLYONER OLMA MACERALARINDAN BİRİ ONE OF THE ADVENTURES OF BEING A MILLIONAİRE IN AMERICA

Meryem GÜNAYDIN..... 23

Bölüm 3

GELİNCİK DAĞI (ÇERMİK-DİYARBAKIR) PERİBACALARI VE DOĞAL ORTAM ÖZELLİKLERİ

Kemal KIRANŞAN 35

Bölüm 4

COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMLERİ TABANLI EROZYON DUYARLILIK ANALİZİ: KARAKÖPRÜ ÖRNEĞİ

Mustafa Recep İRCAN, Neşe DUMAN 53

Bölüm 5

TOPLUMSAL CİNSİYET VE DİN ODAKLI ÇALIŞMALARIN EPİSTEMOLOJİSİNE YÖNELİK BİR AÇILIM: FEMİNİST EPİSTEMOLOJİ VE İSLAMİ FEMİNİZM

Senem GÜRKAN, Erkan PERŞEMBE..... 77

Bölüm 6

MUHASEBE EĞİTİMİNDE ŞEMAYA DAYALI ÖĞRETİM STRATEJİSİNİN KULLANIMI

Tolga YEŞİL..... 91

Bölüm 7

PSİKOLOJİ VE SANAL GERÇEKLİK

Banu SAYINER..... 105

Bölüm 8

ABD İKLİM POLİTİKALARI VE FARKLI BAŞKANLIK
DÖNEMLERİNDEKİ GELİŞMELER

Evren SAPMAZ VERAL 135

Bölüm 9

MODERNİTE, POSTMODERNİTE VE AKIŞKAN MODERNİTE'DE
ÖNE ÇIKAN RİSKLER

İrfan YILDIRIM 159

Bölüm 10

TÜRKİYE'NİN NATO'DAKİ AKTİF FAALİYETLERİ (1952-2022)

Nurhan AYDIN, Kübranur Öztürk DERİCİ..... 183

Bölüm 11

TÜRK DEMOKRASİSİ'NİN SANCILI GÜNLERİ: YEREL BASINA
GÖRE 27 MAYIS 1960 ASKERİ DARBESİ'NİN MUĞLA' YA
YANSIMASI

Seher AKÇA 203

Bölüm 12

AKTİF YAŞLANMADA SPOR KÜLTÜRÜ: LİTERATÜR EKSENLİ BİR
ANALİZ

Ahmed Hamza ALPAY, Mehmet YÖNAL 223

Bölüm 13

MADDİ YOKSUNLUĞUN BEKAR ANNELİ HANELERDEKİ
EKONOMİK KIRILGANLIKLARI

Özlem KİREN GÜRLER 235

Bölüm 14

BİNGÖL İLİNDE TARIM VE HAYVANCILIK FAALİYETLERİ

Mehmet Emin YAKUT 249

Bölüm 15

TÜRK LOJİSTİK SEKTÖRÜNÜN KUŞAK VE YOL PROJESİ
KAPSAMINDA MODERN İPEK YOLU TİCARETİNDEN
BEKLENTİLERİNİN ARAŞTIRILMASI

Veli Ahmet ÇEVİK, Tülin DURUKAN 281

Bölüm 16

ÇELİŞMEZLİK İLKESİNİ METAFİZİK BAĞLAMINDA ÇÖZÜMLEME
Eyüp ALSANCAK..... 307

Bölüm 17

KÜMELEME ANALİZİ İLE TÜRK BANKACILIK SİSTEMİ ÜZERİNE
BİR UYGULAMA

Ceren YAMAN YILMAZ..... 323

Bölüm 18

Z KUŞAĞININ DİJİTALYAPISI VE KURUMSAL SOSYAL
SORUMLULUK ALGISI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Mehmet YALÇINKAYA..... 339

Bölüm 19

BÖLGESEL KALKINMA VE TURİZM

Serdar CEYLAN, İhsan BULUT 355

Bölüm 20

BEŞERİ SERMAYE: TEMEL UNSURLARI VE ARTAN ÖNEMİ

Kadir SAİN, Şakir BERBER 385

Bölüm 21

SİGORTACILIKTA YENİ ÜRÜN GELİŞTİRME VE ÇEŞİTLENDİRME

Mehmet Zafer TAŞCI..... 403

Bölüm 22

FAİZ ORANI PARİTESİ GEÇERLİLİĞİNİN TESTİ: TÜRKİYE
ÜZERİNE SINIR TESTİ UYGULAMASI

Taner TAŞ 417

Bölüm 19

BÖLGESEL KALKINMA VE TURİZM

Serdar CEYLAN¹, İhsan BULUT²

1 Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Bölümü. serdar_ceylan_51@hotmail.com ORCID: 0000-0002-9599-5586

2 Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Antalya. ihsanbulut@akdeniz.edu.tr ORCID: 0000-0002-4873-3479

Giriş

Kapitalizmin kendi doğası içerisinde bir eşitsizlik doğurduğu bilinmektedir. Kapitalist serbest piyasa ekonomisinin belirli bölgeleri gelişmişlik ve yatırım bakımından öne çıkardığı, geri kalmış bölgelerin ise aynı rekabet ortamı oluşturmayıp daha az gelişmesine neden olduğu ve bu durumun diğer bölgeler ile arasındaki bölgesel eşitsizliği artırdığı görülmektedir. Yatırımların belirli bölgelerde yoğunlaşarak bazı bölgelerin yatırımda öne çıkması, bölgelerarası gelişmişlik farklarını artırmaktadır. Devletlerin müdahalesi olmadan bölgeler arası gelişmişlik farklılığını azaltmak pek de mümkün olmamaktadır. Günümüzün küreselleşen dünyasında, ülkeler arası rekabetin yerini bölgelerarası rekabetin alması, ülkeler arası işbirliği yerine bölgelerarası ekonomik işbirliklerinin öne çıkması, yatırımların belirli bölgelerde yoğunlaşmasını hızlandırmaktadır. Bölgesel ekonomik işbirlikleri, serbest ticaret bölgeleri ve bölgelerarası gümrük birliği anlaşmaları gibi düzenlemeler, bölgelerarası gelişmişlik farklılığını ve bölgelerarası rekabeti artırmaktadır. Bölgelerarası gelişmişlik farklılığı, ülke içerisindeki nüfusun dağılışını tayin ettiği gibi, bölgelerde hangi ekonomik faaliyetin yapılacağını ya da hangi sektörün bölgede öne çıkacağını da belirleyebilmektedir. Günümüzün modern ulus devletleri içerisinde de bir bölgenin tarım, sanayi, ticaret, ulaşım ya da turizm sektörünün biri ya da birkaçında öne çıkması, diğer bölgelerin yatırım ve teşvikler konusunda kaderine terk edilmesi durumu görülebilmektedir. Nitekim günümüz ekonomik ve siyasi konjonktüründe, bölgesel kalkınmanın politik ekonomiden ve ideolojiden bağımsız olmadığı söylenebilir. Nitekim hükümetlerin teşvik¹ ve yatırımlarındaki siyasi kararlar, bir bölgenin gelişmesinde ya da geri kalmasında önemli bir faktör olabilmektedir. Örneğin Tümetekin ve Özgüç'e (2015: 468-486) göre, ABD'nin kuzeydoğusu, Avrupa'nın batı bölgeleri, Çin'in pasifik kıyıları daha fazla sanayileşen ve daha fazla gelişerek kalkınan bölgeler olurken; Doğu Avrupa ile Çin'in batı ve iç kesimleri için aynı şey söylenememektedir. Ulaşım ve iletişim altyapısı güçlü olan bölgeler ile uygun sit ve situasyona sahip bölgelerin yatırım ve teşviklerde öncelikli bölgeler arasında değerlendirildiği görülebilmektedir. Deniz limanlarına sahip kıyı bölgeleri, iç bölgelere göre dünya ile bütünleşmede daha avantajlı olabilmesi teşvik ve yatırımları kendisine çekmede önemli bir faktör olabilmektedir.

Bölgesel dengesizlikler ve bölgesel kalkınma konusu; iktisat bilimi, bölge bilimi, şehir ve bölge planlama ve ekonomik coğrafya gibi sosyal bilimlerce incelenmektedir. Bu çalışmada bölgesel kalkınma konusu turizm coğrafyası bakımından ele alınmış, bölgesel kalkınma ile turizm ilişkisi ortaya koyulmuştur. Bu bağlamda araştırmanın amacı, bölgesel kalkınma ile turizm ilişkisini anlamaya çalışmaktır. Diğer bir deyişle araştırmanın

1 Yatırım ve teşviklerin bölgesel dağılımı için ayrıca bkz. Yavan, 2012; Tezel, 2014

amacı, bölgelerin ekonomik gelişimine ve kalkınmasına turizm sektörünün nasıl bir katkı sağladığını anlamaktır. Araştırmada cevap aranan sorular şu şekildedir: Turizm sektörünün bölgesel kalkınmayla olan ilişkisi nedir? Turizm sektörü bölgelerin ekonomik gelişimine ne gibi bir katkı sunmaktadır?

Bölgesel Dengesizlikler

Bölgesel dengesizlik, ülke içerisindeki bölgeler arasında görülen her türlü eşitsizlik olarak tanımlanmaktadır. Genelde tarım, sanayi, gelir dağılımı, finansal piyasalar, nüfus, ulaşım ve haberleşme imkânları ile eğitim ve sağlık hizmetlerinde etkinlik ve yaygınlık düzeylerindeki farklılıklar bölgesel dengesizliklere örnek olarak gösterilebilmektedir (Samırkaş ve Bahar, 2013: 64). Sosyal bilimciler ekonomik eşitsizliği, gelir ve gelirlerin dağılımı gibi somut ve ölçülebilir yönünün yanı sıra, güç ve prestiji de içeren çok boyutlu yapısıyla ele almaktadır. Ekonomik eşitsizlik konusu modern toplumalarda tartışmalı bir konu olmakla birlikte sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir bileşenidir (Lee, 2009; İşçi, 2019: 68). Bu bağlamdan bakıldığında, bölgelerin doğal kaynaklarının, nüfus ve beşeri sermayesinin, tarihi ve kültürel birikimlerin bölgesel dağılımının aynı olmaması, tarihsel süreç içerisinde bölgelerin gelişme dinamiklerinde farklılığa neden olmuştur. Günümüz kapitalist sisteminin şu evresinde de dünyanın çeşitli bölgelerinde bölgelerarası dengesizlik açık bir şekilde görülebilmektedir. Ulus devletlerin kendi iç bölgeleri arasında da bölgesel dengesizliklerin arttığı görülmektedir (Elmas, 2001: 1-2). Özellikle sanayileşmeyle birlikte kalkınmaya başlayan ulus devletler, yatırımlarını hangi sektörlere ve hangi bölgelere yapacağı genelde piyasa mekanizmasına bırakmaktadır. Ancak ülkenin her bölgesinin aynı zamanda ve aynı hızda kalkınamaması, bölgeler arasında dengesizliklerin ortaya çıkmasına neden olmakta ve bu durum da devletin müdahalesini kaçınılmaz kılmaktadır. Çünkü bazı bölgeler, çeşitli doğal, tarihi ve coğrafi faktörler bakımından kalkınmada zaman içinde bir üstünlük elde etmekte, ancak diğer bölgelerin kalkınmasında aynı hız ve oranda bir gelişme görülememektedir. Bu durum, gelişme ve kalkınmadan yoksun bölgelerde önce duraksamaya, daha sonra ise gerilemeye yol açarak bölgeler arasındaki eşitsizliği derinleştirmektedir (Bozdoğan, 2014: 50).

Bölgeler arası dengesizlikleri ortadan kaldırmanın ya da azaltmanın politik, ekonomik ve sosyal birtakım zorlukları vardır. Ancak az gelişmiş ülkelerde bölgesel dengesizliklere müdahale edilmediğinde bu dengesizliklerin azalmadığı görülmektedir. Bölgeler arasında tam olarak bir denge oluşturmanın pek de gerçekçi olmadığı düşünüldüğünde, mevcut dengesizlikleri azaltmaya ya da en azından artırmamaya yönelik bir politikanın benimsenmesi, ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi ve sosyal adalet bakımından daha uygun olmaktadır (DPT, 2000b: 63). Bu anlamda devlet,

bölgesel kalkınma planları ile bölgesel eşitsizlikleri azaltmak üzere doğrudan politikalar izleyebileceği gibi, farklı sektörleri özendirici ve koruyucu politikalardan da yararlanabilmektedir. Bu bağlamda sosyal ve ekonomik gelişme gerçekleştirilememiş bölgelerde devletin bazı yatırımları kendisinin yapması, devletin doğrudan müdahalesini oluşturmaktadır. Devletin bölgesel kalkınma için gerekli üretim ve istihdam düzeyinin artırmak için özel sektör yatırımlarını bu bölgelere yöneltecek teşviklere başvurması ise devletin dolaylı müdahalesini oluşturmaktadır. Devlet; vergi almama, vergide indirimle gitme ve vergileri erteleme politikalarıyla bazı sektörlerin belirli bölgelere yönelterek bu sektörlerin belirli bölgelerde yoğunlaşmasını sağlayabilmektedir. Ayrıca devlet; bölgede bazı sektörlerin gelişebilmesi adına enerji desteği, arazi ve arsa tahsis, kredi avantajları, nakit yardımlar ve devlet garantileri gibi özendirme çalışmaları da yapmaktadır. Bölgesel kalkınmada, bölgesel kalkınma ajansları ve özel amaçlı bölge uygulamaları da devletin önemli fonksiyonları olan diğer araçları olmaktadır (Bozdoğan, 2014: 50).

Gelişmişlik düzeyleri bakımından bölgeler arasında görülen dengesizlik ve farklılıklar tüm ulus devletlerde görülen temel sorunlar arasındadır. Bu nedenle, birçok ülkede bölgesel dengesizliklerin yol açtığı kalkınma problemleri ile mücadele etmek için çeşitli politikalar geliştirilmektedir. Nitekim bir bölgede mevcut olan doğal, kültürel, teknolojik ve ekonomik kaynakların kullanılması ile bölgesel fırsatlardan azami ölçüde yararlanılması amaçlanmaktadır (DPT, 2004: 20; Özgür, 2019: 50). Başka bir deyişle, bölgesel ekonomik dengesizlik ile milli gelirin ve refahın farklı bölgeler arasında eşit olmayan şekilde paylaşılması anlaşılmaktadır. Bazı bölgelerde kişi başına düşen milli gelir daha yüksek, beşeri sermaye daha güçlü, ekonomik kaynaklar daha çok ve daha verimli ve istihdam oluşturma olanağı daha fazladır. Ancak bazı bölgelerde kişi başına düşen milli gelir görece daha düşük, beşeri sermaye daha zayıf, istihdam oluşturma olanağı sınırlı, ekonomik kaynaklar ise yetersiz, verimsiz ve erişimi sıkıntılıdır. Bu bağlamda, bazı bölgeler gelişirken, bazı bölgeler geri kalmaktadır. Bu durum için gerekli ekonomik ve politik tedbirlerin alınarak durumun düzeltilmesi büyük önem arz etmektedir. Devletler, bölgelerarası eşitsizlikleri gidermek ve eşitsizliklerin ortaya çıkmasını önlemek amacıyla bölgesel planlar² ve bölgesel teşvikleri kapsayan çeşitli bölgesel politikalara başvurmaktadır. Böylece bölgeler arası gelişmişlik farkları, minimum düzeye indirilerek ulusal refahın ülke genelinde daha dengeli bir şekilde dağılması amaçlanmaktadır (Uysal-Şahin, 2014: 232). Ancak sadece geliri esas

2 Bölge planlamanın başarısında ulusal planlama ön koşuldur. Zira bölge planları arasında eşgüdüm ve dengeyi sağlar. Öte yandan bölge planlamada alt bölge planlamasının yapılması da aynı derecede önemlidir. Alt sınıflandırma genelde; gelişmiş bölgeler, az gelişmiş bölgeler, gerilemekte olan bölgeler, acil müdahale bölgeleri, risk bölgeleri, hassas bölgeler ve özel statülü bölgeler şeklinde yapılmaktadır (DPT, 2000a: 9; Elmas, 2001: 24).

olarak bölgeler arasındaki eşitsizliği yorumlamak her zaman yeterli olmamakta; bölgesel gelişmenin niceliksel boyutu ve önemi kadar, niteliği de önem arz etmektedir. Bu nedenle gelişmiş altyapı, ulaşım ve haberleşme ağları ve vasıflı işgücü bölgesel gelişme için gerekli ama tek başına yeterli değil denilebilir. Bu bakımdan gelirin dışında, bölgede görülen işsizlik oranı, işgücünün sektörel dağılımı, bölgedeki nüfusun eğitim düzeyi, bölgeye yapılan yatırımların miktarı ve sektörel dağılımı gibi göstergeler bölge halkının refah durumunu ve yaşam kalitesini ölçmede daha verimli sonuçlar vermektedir (DPT, 2000b: 63). Ancak bir ulus devlet içindeki tüm bölgelerin eşit gelişmişlik düzeylerinde olmasını beklemek çok gerçekçi değildir. Bölgelerarası gelişmişlik dengesizliğini doğrudan birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerden başlıcası, doğal faktörlerdir. Bir ülkenin kıyıları ile iç bölgeleri ya da doğusu ile batısı arasında iklim, yükselti, ulaşım kolaylığı ve bitki örtüsü gibi faktörlerden dolayı doğal ve sosyoekonomik farklılıklar olabilmektedir. Ülke içerisindeki tüm bölgeler, farklı düzeyde istihdam oranı, gelir, verimlilik ve kalkınma seviyesine sahiptir. Bazı araştırmacılar, bölgelerarası gelişmişlik farklılığının azaltılmasının siyasetçilerin ana amacı olamaması gerektiğini iddia ederken, bazıları ise bu eşitsizliğin hiçbir zaman kapanmayacağını ve bu nedenle de her bölgede uygun ekonomik etkinliğin artırılmasına yönelik politikaların uygulanması gerektiğini savunmaktadır. Nitekim bir ülkenin kaynakları bölgeler arasında dengeli dağılmış değildir. Belli başlı pazarlara ulaşma imkanları sırf bölgeler arasındaki topografik şartlar arasındaki farklar nedeniyle zorunlu olarak bir eşitsizlik doğurmaktadır (Akpınar vd., 2011: 14-15).

Ekonomik Gelişmişlik Bakımından Bölgeler

Bölgeler³; yoksunluklarına ya da gelişmişlik düzeylerine göre “*az gelişmiş bölgeler*”, “*duraklaşmış bölgeler*”, “*aşırı kalabalık bölgeler*” ve “*gerileyen bölgeler*” olarak sınıflandırılabilir gibi (Dinler, 1986) problemin derecesine göre “*normal bölgeler*”, “*öncelikli bölgeler*” ve “*il bölgeleri*” olarak da (DPT, 1997) tanımlanabilmektedir (DPT, 2000b: 63). *Gelişmiş bölge*, gelir artışı ve gelir düzeyi ile ülke ortalamasının üstünde olan bir bölgedir. *Az gelişmiş bölge* ise, çeşitli ekonomik ve sosyal göstergelere göre ülkenin başka bölgeleri ve ülkenin geneli ile karşılaştırıldığında ekonomik avantajları kısıtlı olan bölge olarak nitelendirilebilir. Az gelişmiş bölge, gelişme potansiyelini kaybetmiş veya gelişme avantajı olmayan bir bölge de denilebilir (Erkal, 1978: 29; Akpınar vd., 2011: 9). Başka bir ifadeyle, gelişmişlik bakımından bölgeler kendi içerisinde “*gelişmiş bölge*”, “*gelişmekte olan bölge*” ve “*az gelişmiş bölge*” olarak da sınıflandırılabilmektedir. **Gelişmiş bölge**; ekonomik gelişmişlik düzeyi açısından diğer bölgelere göre kişi başına düşen geliri, kişi başına tüketimi ve büyüme hızı daha yüksek olan alanlardır. Bu tip bölgelerde sosyal ve ekonomik şartlar

3 Bölge türleri için ayrıca bkz. Dinler, 2012: 74-88; Özey, 2012.

diğer bölgelerden oldukça fazladır. Sağlık, eğitim, çevre gibi konularda diğer bölgelerden oldukça ileri düzeydedir. Kişi başına düşen yeşil alan miktarı, sinema, tiyatro vb. sosyo-kültürel ihtiyaçların karşılanma oranı, nitelikli işgücü gibi etkenler bu tip bölgeleri ön plana çıkarmaktadır. **Gelişmekte olan bölgeler**; kişi başına düşen gelire göre ele alındığında, ulusal gelirden daha düşük bir ortalamaaya sahip olduğu görülmektedir. Ancak kişi başı gelirdeki büyüme oranlarına göre ise ulusal büyümeden daha yüksek bir ortalamaaya sahip olduğu bilinmektedir. Gelişmekte olan bölgeler, kendi potansiyelini harekete geçirebilmesi ve durağanlıktan kurtulabilmesi için, ilk olarak devletin bölgesel planlama⁴ ve bölgesel kamu yatırımları ile bölgeye müdahalesi gerekir. İkinci olarak ise, özel sektör yatırımlarının bu bölgeye yönlendirilmesi gerekir. Bölgede yeraltı kaynaklarının bulunması ya da bölgenin turizm çekiciliklerinin ön plana çıkarılması ile kamu ve özel yatırımların bölgede çoğalması sağlanabilmektedir. Böylece bölgenin ekonomik kalkınması hızlanmakta ve bölge, gelişmiş bölgeye dönüşebilmektedir. **Az gelişmiş bölgelerin** ise; gelir artış hızı ülke ortalamasının altındadır ve gelir seviyesi düşüktür. Az gelişmişlik, genellikle tarımsal üretim yapan bölgelerde görülmektedir. Az gelişmiş bölgelerde nüfus artış hızı ülke ortalamasından yüksektir ve ölüm oranları ise ülke ortalamasının üzerindedir. Ancak ortalama yaşam süresi ülke ortalamasının altındadır. Az gelişmiş bölgelerde; işsizliğin ve altyapının oldukça yetersiz olduğu, doktor başına düşen hasta sayısının yüksek olduğu ve hasta yatak sayısının bölge nüfusuna oranla yetersiz olduğu kolayca görülebilmektedir. Az gelişmiş bölgelerin mevcut stabil durumlarının devlet ve özel sektör müdahalesi olmadan kendiliğinden düzelebilmesinin çok güçtür. Bu bölgeler, yetersiz altyapısı ve üstyapısı nedeniyle özel sektör için karlı olmaktan oldukça uzaktırlar (Sakal ve Demirhan, 2014: 185-186).

Bölgeler, yaşanan sorunlar bakımından, “*geri kalmış bölgeler*”, “*gelişimi duraksamış bölgeler*” ve “*aşırı kalabalıklaşmış bölgeler*” olarak da sınıflandırılabilir (Stilwell, 1980: 16; Hoover ve Giarratani, 1985: 213-215; Dinler, 2008: 117). Hemen hemen her ülkede görülebilecek olan **geri kalmış bölgelerin**, ülkenin daha avantajlı bölgelerinin sahip olduğu avantajlara ve yükselen gelir seviyelerine ulaşamadığı ve kalkınma sürecini başlatamadığı görülmektedir (Hoover ve Giarratani, 1985: 213-215). Geri kalmış bölgelerin sosyo-ekonomik durumu ve şehirleşme oranı ülke ortalamasının altındadır ve bu bölgelerde hâkim sektör tarım sektörü olup, tarımsal nüfus oranı ülke ortalamasından yüksektir. Bölgenin altyapı hizmetleri ise, ülke geneline göre daha kötü bir durumdadır (Dinler, 2008: 118). Geri kalmış bölgelerin karşılaştıkları sorunların başında gizli ve açık işsizlik gelmektedir. Bir ülkenin geri kalmış bölgelerinde işsizliğin varlığı, o ülkede eksik istihdamın söz konusu olduğunun ve dolayısıyla refah kay-

4 Bölgesel planlama için ayrıca bkz. Doğanay, 1984.

bının bir göstergesidir (Dinler, 2012: 121). ABD'nin iç bölgeleri, Kanada'nın doğu bölgeleri, Almanya'nın doğusundaki sınır bölgeleri, İskandinav ülkelerinin kuzeyi, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu bölgesi ve Doğu Anadolu bölgesi geri kalmış bölgelere örnek olarak verilebilir (Kara, 2013: 18-19). Bu bölgeler, topografya, iklim veya diğer kuruluş yerini etkileyen faktörler bakımından elverişsiz konumda olabileceklerinden dolayı, sanayileşmenin bu bölgelere yönlendirilmesinden ziyade, bölgesel verimliliği daha yüksek olan sektörlerin teşviki daha etkili olabilecektir (Stilwell, 1980: 16). Farklı sorunların görüldüğü bir diğer bölge türü de endüstrileşmesini tamamlamış ancak **durgunluğa maruz kalmış bölgeler**dir. İskoç ve Galler'in güneyindeki endüstrileşmiş bölgeler ve ABD'de Pittsburg bölgesi 1920'lerde böyle bir süreci yaşamıştır. ABD'de Pittsburg bölgesi, sanayide yaşanan yavaş büyüme ve gerilemeyle durgunluğa maruz kalmış ve İkinci Dünya Savaşı sonrası bu trendi tersine çevirmeye yönelik büyük bir toplumsal çaba sarf etmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası Almanya'nın Ruhr havzası ve Belçika'da Walloon bölgesi bu tip bölgelere örnek olarak verilebilir. Durgunluğa maruz kalmış bölgelerin ortak özelliği, devam eden yüksek bir işsizlik, bölge dışına yoğun göç ve bölgenin büyüme oranlarının uzun yıllar ortalamanın altında olmasıdır. Bu tür bölgeler, dinamik büyüme özelliğini kaybetmiş ve çöküş başlamıştır. Problemleri bölgelerin bir diğeri ise, **aşırı kalabalıklaşmış bölgeler**'dir. Bu tür bölgelere dışarıdan büyük göçler olmakta, bölgede hizmet kalitesi düşmekte, kurumsal yapıda ve gündelik yaşamın kalitesinde bir bozulma yaşanmaktadır (Hoover ve Giarratani, 1985: 214-215). Başlangıçta ülkenin gelişmesi ile eşdeğer olarak görülen bu bölgeler, diğer bölgelerden aldığı aşırı göçler nedeniyle, çözümü zor sorunların gündeme geldiği bölgeler haline gelmektedir. Yüksek vergiler, trafik sorunları, kiralardaki artış, gürültü kirliliği, tüketim maliyetlerinde yükselme ve kamu hizmet maliyetlerinde görülen artış aşırı kalabalıklaşmış bölgelerin karakteristiğini yansıtmaktadır (Dinler, 2008: 119; Kara, 2013: 19).

Bölgesel Kalkınma

Bölgesel kalkınma⁵ konusu dünyada, 1929 dünya ekonomik krizinde ve İkinci Dünya Savaşı'nın etkisi ile dünyanın birçok bölgesinde görülen ciddi boyuttaki sosyal ve ekonomik problemlerden dolayı gündeme alınmaya başlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı, ekonomik krizlerin etkisi ve coğrafi koşullardan dolayı, üretim faktörlerindeki dezavantajlar, bölgelerin sermaye birikiminde bir dengesizliğe yol açmış ve sonucunda bölgeler arasında ciddi gelişmişlik farkları ortaya çıkmıştır. Bu süreçte, kalkınma konusunun bölgesel planlama ve bölgesel politika kavramı ile birlikte ele

5 Bölgesel kalkınma, II. Dünya Savaşı'ndan sonra iktisat literatürüne girmiş, ekonomik ve sosyal kalkınma problemine mekânsal bir boyut kazandırmıştır (İldırar, 2004; Aydemir ve Karakoyun, 2011: 11).

alınmaya başlandığı bir dönem ortaya çıkmıştır. Süreçte yaşanan bölgesel gelişmişlik farklılığı, bölgesel kalkınma araçlarının ortaya çıkmasına ve bölge planı kavramının gelişmesine neden olmuştur (Eraydın, 2004: 127). İkinci Dünya Savaşı'ndan 1970'lere kadar olan bu dönem, ekonomik planlama ve bölgesel planlamanın yükseliş dönemidir. Hazırlanan planlar ile bölgesel kaynakların harekete geçirileceği ve dış yatırımcılarla da bunların desteklenebileceği öngörülmüştür (Can, 2011: 23). İçsel büyümeye dayalı bölgesel gelişme yaklaşımına göre bölgeler, henüz açığa çıkmamış ve değerlendirilmemiş çeşitli kaynakların bulunduğu ekonomik bir alandır. Oluşturulan bölgesel politikalar; bölgesel kaynakların tespiti ve etkin olarak kullanılmasını hedeflemektedir. Bu modelde, yerel güçlerin harekete geçirilmesinin yanında, yeni yatırımların bölgeye çekilmesi için çeşitli teşvikler ve altyapı olanaklarının geliştirilmesine yönelik politikalar da oluşturulmaktadır (DPT, 2000a: 6-12; Can, 2011: 24-25). Bu anlamda bölgesel kalkınma, bir ülkenin bütün bölgelerinin dünya ve çevre bölgeler ile karşılıklı etkileşimini arzulamakta; katılımcılığı ve sürdürülebilirliği temel ilke edinmekte; insan kaynaklarının geliştirilmesini, ekonomik ve toplumsal potansiyellerin harekete geçirilmesini hedeflemekte ve böylece bölgeni refahının yükseltilmesini amaçlamaktadır (DPT, 2003). Bölgesel kalkınma, sınırları belli bir bölgenin kapasitesini artırmak ve bu bölgede yaşayanların yaşam kalitesini ve ekonomik geleceğini iyileştirmek olarak da tanımlanabilir (Clark vd., 2010). Bölgesel kalkınma, ulus devlet ekonomilerine önemli katkılar sağlamaktadır. Artan küresel rekabet, nüfustaki mekânsal hareketlilik, teknolojik ilerlemeler, bölgeler arası farklılık ve dengesizlikler, bölgesel kalkınmanın önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Etkin bir bölgesel kalkınma, zengin ve yoksul bölgelerin arasındaki farklılıkların azaltılmasını, bölgede özel sektör yatırımlarının artırılmasını ve yeni iş imkânları oluşturulmasını sağlayabilmektedir (Aydemir ve Karakoyun, 2011: 11-12). Klasik anlamda bölgesel kalkınma, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının en aza indirilmesi ve geri kalmış bölgelerin kalkındırılmasını ifade etmektedir. Çağdaş anlamda bölgesel kalkınma ise, bu iki amacın yanı sıra bölgelerin kendi içindeki kırsal ve kentsel gelişmişlik düzeyi farklılıklarının giderilmesini, bölgelerin küresel rekabet güçlerinin artırılmasını, yerel dinamiklerin harekete geçirilerek bölgesel potansiyelin değerlendirilmesini ve ülkenin genel itibarıyla kalkınmasını ifade etmektedir (Akın, 2006: 295; Sakal ve Demirhan, 2014: 183). Bölgesel kalkınma, nicel ve nitel yönden yapısal değişimleri içeren ve az gelişmiş bölgeler açısından büyümeyi hedefleyen bir kavramdır (Erkan, 1981: 4). Günümüzde bölgesel kalkınma kavramı; tarım, sanayi, nüfus, mali piyasalar, gelir dağılımı, ulaşım ve haberleşme olanakları ile eğitim ve sağlık hizmetlerindeki farklılıkları da ifade eden bölgesel dengesizlik (Şahinkaya, 2001: 670) temelinde ele alınmaktadır. Bölgesel kalkınma, az gelişmiş bölgelerin ekonomik ve sosyal yapısının diğer bölgeler gibi aynı

oranda geliştirilmesini ve ülke içindeki bölgesel dengesizliklerin giderilmesini ifade etmektedir (Bozdoğan, 2014: 52). Bölgesel ekonomik kalkınma, bölgenin ekonomik kaynaklarının daha iyi yönetilmesiyle ekonomik faaliyetlerin rekabet gücünün artırılmasına katkıda bulunabilmektedir. Bu rekabet gücü ise firmalar, dış yatırımcılar ve uzman işgücü için bölgeyi cazip kılarak yerel yaşamın kalitesini artırabilmektedir (Helmsing, 2001: 71; Kara, 2013: 21-23). Bu bağlamda bölgesel kalkınma, ekonomik olduğu kadar sosyal, politik ve kültürel unsurları da içermektedir (Erkan, 1995: 228). Sosyal boyutlu dengesizliklerin giderilmesi, altyapıya dayalı faaliyetleri kapsamaktadır. Ekonomik boyutlu dengesizliklerin giderilmesi ise bölgenin ekonomik gelişiminin hızlandırılmasını içermektedir (İldırar, 2004; Aydemir ve Karakoyun, 2011: 11). Bu anlamda bölgelerarası kalkınmışlık farkı, az gelişmiş bölgelerin gelişmiş bölgelere sosyal refah açısından yaklaştırılmasını da beraberinde getirmektedir. Bu gelişmeler “bölge” ve “kalkınma” kavramlarının birlikte ele alınmasına yol açmış, bölgesel kalkınma ve planlama çabalarında alternatif politika arayışlarını gündeme getirmiştir (Arslan, 2005: 276; Akpınar vd., 2011: 9). Kalkınma temelli turizm politikaları ve turizm planlamaları, turizme yönelik kamu ve özel sektör yatırımları da bunlardan birisidir.

Turizm ve Ekonomik Etki

BM Dünya Turizm Örgütü’ne (UNWTO) göre, 2013 yılında uluslararası turizme 1.087 milyar dolayında turist katılmış ve bu turistler 1.17 trilyon dolara varan bir harcama gerçekleştirmiştir. Giderek artan uluslararası turizm harcamaları, günümüzde birçok ulus devletin ekonomisini dengelemekte önemli rol oynamaktadır. Turizm, küreselleşmiş otel zincirlerine yapılan yabancı yatırımlarla ekonomik küreselleşmeye de katkıda bulunmaktadır (Tümertekin ve Özgüç, 2015: 97-98). Sürekli büyüyen ve artan bir çeşitlenme gösteren turizm, son on yıllarda, dünyada en hızlı büyüyen ekonomik sektörlerden birisi olmuştur. Turizmin günümüzdeki iş hacmi, petrol ihracatı, gıda ürünleri veya otomobillerin iş hacmine eşit hatta ondan fazladır. Özellikle genç ve kadın işgücüne milyonlarca doğrudan giriş imkanı sunmakta ve genç girişimci yetenekler için çok çeşitli yatırım fırsatları oluşturmaktadır. Turizm, uluslararası ticarete önemli sektörlerden biri haline gelmiş, aynı zamanda da gelişmekte olan birçok ülke için ana gelir kaynaklarından birisi olmuştur. Nitekim ticarete fazlalık kaydedilen tek hizmet sektörü olarak da dikkat çekmektedir. Günümüzde 1,8 milyara varan uluslararası turist tarafından 1,3 trilyon ABD doları gelir elde edilmektedir. Turizm, küresel GSYİH’in yüzde 5’ini, dünya hizmet ihracatının ise yüzde 30’unu oluşturmaktadır. Turizm, az gelişmiş 48 ülkenin 20’sinde birinci ya da ikinci ihracat geliri kaynağıdır. Gelişmekte olan bazı ülkelerde, özellikle küçük ada devletlerinde turizm, GSYİH’in yüzde 25’inden fazlasını oluşturmaktadır (UNWTO, 2023). Yukarıda bahsedildiği üzere,

turizmin ekonomik etkileri, turizmin geçmişten buyana en çok dikkat çekilen ve üzerinde durulan yanını oluşturmaktadır. Turizmin ekonomik etkilerini kesin bir şekilde ölçmek oldukça zordur. Ancak turizm harcamalarının diğer sektörleri de canlandıracağı ve bölgede istihdamı artıracacağı varsayımı, “*turizmin çoğaltıcı etkisi*” yaklaşımıyla turizm çalışmalarının da bir tür odak noktasını oluşturmaktadır. Turizmin doğrudan ve dolaylı etkilerinin ekonominin hemen her alanında hissedilmesi, gelişmekte olan birçok ülkede turizmin teşvik edilmesine imkân vermektedir (Özgüç, 2007: 163). Ayrıca uluslararası ticarete konu olan geleneksel hizmet faaliyetlerinde önde gelen turizm sektöründe yabancı turistlerin yapmış olduğu harcamaların döviz geliri, ekonomiye bir ihracat etkisi yapmaktadır. Diğer bir ifadeyle, turizm görünmez bir ihracat kalemdir. Turistlerin yapmış oldukları harcamalara bağlı olarak elde edilen turistik döviz gelirleri, ülkelerin ödemeler dengesine olumlu yönde etkilemektedir. Bu nedenle, ihracat odaklı büyüme hipotezinde olduğu gibi, turizm odaklı büyüme hipotezinde de turizmin uzun dönemde ekonomik büyümeye neden olabileceği kabul edilmektedir (Samırkaş ve Bahar, 2013: 103-104). Emek-yoğun bir sektör olan turizmde robotlaşma ve otomasyona geçme durumu diğer sektörlerle göre oldukça sınırlıdır. Turizmin insan gücüne dayanan bir hizmet sektörü olması nedeniyle, turizmde işgücüne duyulan gereksinim hiçbir dönemde azalmayacak olup, aksine turizmin doğrudan istihdam etkisi artarak devam edecektir. Bu nedenle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı istihdam sorunu aşmak ve yeni istihdam alanları oluşturmak için turizm yatırımlarına öncelik verilmesi gerekmektedir. Nitekim turizm yatırımlarına paralel olarak turizmde çalışanların sayısında da bir artış yaşanması, bölgeler arasındaki kalkınma farklılığının da en aza inmesine neden olmaktadır. Turizm, yarı-vasıflı işgücünün ve öğrencilerin turizm sektöründe sezonluk da olsa kolay iş bulmasına imkân vermektedir. Ayrıca turizm, tarım sektöründe çalışan nüfusun tarım sektörü dışında iş bulmasını sağlamakta ve tarım sezonu dışında iş bulamayan yerleşik nüfusun başka yerlere göç etmesini önleyerek istihdamı düzenleyici bir rol de oynamaktadır (Yanardağ ve Avcı, 2012: 44; Özdemir-Yılmaz ve Girgin, 2014: 183).

Bölgesel Eşitsizlik ve Turizm

Günümüzde hemen hemen her ülkenin gündemindeki önemli sorunlardan birisi de bölgelerarası gelişmişlik farkıdır. Ekonomik kalkınma ve sosyal gelişme ile bölgeler arasındaki eşitsizlikleri azaltmak mümkündür. Bu anlamda turizm, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılığını azaltmak için, günümüz ekonomilerinde oldukça etkin bir rol oynamaya başlamıştır. Tarım ve sanayi bakımından yeterli kaynağa ve gelişme imkânına sahip olamayan bölgelerin, sahip oldukları zengin turizm çekicilikleri sayesinde, turizm politikası ve turizm planlaması ile kalkınmalarını sağlamak mümkün olacaktır. Böylece turizm ile kalkınan bölgelerin diğer bölgeler ile

olan gelişmişlik farklılığı azalmış ve bölgede ekonomik refah yükselmiş olacaktır (Selçuk, 2013: 103-104). Ancak bir bölgenin turizm sektörü ile gelişebilmesi; bölgenin coğrafi konumu, arazi şekli, bitki örtüsü, ormanları, peyzajı, iklimi, su kaynakları ve mevcut altyapısı gibi doğal şartlarına bağlıdır. Ayrıca bölgenin turizm ile gelişebilmesi için; kamunun bölgedeki turizm yatırımları (ulaşım vb.), konaklama tesisleri, turistik mal ve hizmet üreten işletmeler, tanıtım ve pazarlama kuruluşları ve turizmi destekleyen kuruluşlar da önemli ve gereklidir (Toskay, 1983: 188; Selçuk, 2013: 104). Turizm sektörü, ülkelerin veya bölgelerin sahip oldukları turizm arz kaynaklarını etkin bir şekilde kullanarak, bölgeler arasındaki dengesizliklerin giderilmesi ve bölgesel bir kalkınmanın sağlanması konusunda önemli bir yere sahiptir. Turizm sektörü, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde önemli bir yere sahiptir. Dünyada en hızlı büyüyen ve gelişen sektörü olan turizmin bölgede gelişebilmesi, bölgenin doğal, kültürel ve tarihsel kaynaklarına bağlı olduğundan diğer sektörlerden farklı olarak kalkınmayı hızlandırmaktadır. Bölgenin turizm potansiyeli, bölgede turizmin gelişmesine imkân vermektedir. Turizm sektörünün gelişmesi, yaklaşık 54 sektörün bölgede gelişmesi anlamına gelmektedir. Sektörlerin gelişmesi, bölgelerarası dengesizlik veya azgelişmişlik sorununu da turizm sayesinde en aza indirmekte ve bölgenin kalkınmasını hızlandırmaktadır (Çeken, 2019: 121). Ekonomik refahın bölgeler arasındaki dengesizlikleri giderecek şekilde dağıtılması günümüz sosyal devlet anlayışının bir gereğidir. Devletler, sadece ulusal değil aynı zamanda bölgesel ölçekte yapılan planlarla bölgesel farklılığı gidermeye çalışmaktadır. İşte tam bu açıdan bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının giderilmesinde turizm devreye girmekte ve bu farklılıkları gidermede turizm önemli bir politika aracı olarak kullanılmaktadır. AB ve OECD, turizmi bölgesel eşitsizliğin azaltılmasını kolaylaştıran faktör olarak görmekte, turizmi bir kalkınma stratejisi olarak tanımlamakta ve bölgesel kalkınma ile turizm ilişkisini desteklemektedir (Doğan ve Yıldız, 2007: 155; Kaya, 2022: 73).

Ekonomik kalkınma, endüstrileşme ile genellikle eşdeğer görülmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için temel şart ihracatın artırılması olarak görülmektedir. Ancak ihracat odaklı sanayileşmenin gerçekleştirilmesinde görünmeyen ihracat olan turizm sektörü; genelde kolay, etkili, verimli ve ucuz bir kalkınma aracı olarak bilinmektedir. Turizmde, turistik mal ve hizmetlerin üretildiği yerde tüketilmesinden dolayı ihracatı mümkün olmayan jeo-ekonomik varlıklar, sosyo-kültürel varlıklar, değerler ve olaylar ile spesifik bazı hizmetlerin ihracatı bu sayede yapılmakta ve böylelikle ülkeye ve bölgeye döviz girişi sağlanmaktadır. Turizm, ihracat özelliği göstererek, döviz akışını ve yabancı sermaye girişini artırmakta ve milli geliri olumlu yönde etkilemektedir. Ayrıca, turizmin başlatılması ve geliştirilmesi için gerekli orta-

mın hemen hemen hiçbir karmaşık teknolojiye ihtiyaç duymaması, hammadde ve teknolojik bakımdan dışa bağımlı olmaması, istihdam sağlama ve gelir oluşturma gibi ekonomik etkileri büyük olan farklı işletme türlerinin bir araya gelmesi ile oluşması (Bahar ve Kozak, 2006: 45), gerekli olan ihtiyaçların karşılanmasında ekonomideki bütün sektörlerden yararlanıyor olması, özellikle büyük ölçüde insan emeğine dayalı bir hizmet sektörü olması nedeniyle işsizliğin yoğun olduğu ülkelerde ve bölgelerde de büyük önem taşıyan bir sektör olmasına imkân vermektedir (Durgun, 2007). Bu durumda denilebilir ki; uzun yıllardan beri, az gelişmişlikten gelişmişliğe ulaşmada, büyüme ve gelişmeye en müsait sektör olarak “sanayi” sektörü kabul edilmesine rağmen, bir ülkede sanayileşmenin önemini ve sanayileşmenin getirdiği dinamizmi inkâr etmeden, bölgesel potansiyeller dikkate alınarak hizmetler sektörünün de ön plana çıkarılması ve gelişmede bu sektörün sürükleyici bir sektör olabilmesi de mümkündür (Şahin, 1990: 18; Özdemir-Yılmaz ve Girgin, 2014: 172-173). Turizm sektörü; vergi gelirleri ve istihdam oluşturmada ve ödemeler dengesi açıklarının giderilmesinde ekonomiye katkıda bulunarak, çoğu zaman bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkilemektedir. Sanayileşme için yeterli sermayeye ve gelişme olanağına sahip olamayan ancak zengin bir turizm potansiyeline sahip olan bölgelerin turizm politikası ve turizm planlaması sonucunda kalkınmaları mümkündür. Nitekim turizm; günümüzde bölgesel farklılıkları gidermesi ve gelir dağılımındaki dengesizlikleri azaltması nedeniyle kalkınmada önemli bir araç olarak görülmektedir (Özgüç, 1998: 187; Boyacıoğlu, 2015: 197-198). Turizm sektörü, ulus devlet içinde bölgesel kalkınma çabalarını olumlu etkileyen ve uluslararası düzeyde de dünya ile bütünleşmeyi sağlayan bir ekonomik faaliyetdir. Gelişmekte olan ülkelerin bölgeleri arasında dengeli bölgesel kalkınma mümkün olmayabilmektedir. Ulus devletlerin bölgeleri arasındaki gelişmişlik farkının giderilmesi için turizm yoluyla çözüm sağlamaya çalışılmaktadır. Bu çabalara, sanayinin gelişmediği Güney İtalya örnek olarak verilebilir. Zengin bir turizm potansiyeline sahip olan Güney İtalya’nın turizm ile birlikte büyük bir gelişme kaydettiği tespit edilmiştir (İlkin ve Dinçer, 1991: 38; Boyacıoğlu, 2015: 198; Samırkaş ve Bahar, 2013: 110).

Turizm, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılmasına yardımcı olmaktadır. Ancak turizmin az gelişmiş bir bölgede çok hızlı bir şekilde gelişmesini beklemek doğru değildir. Turizm sektöründe çok büyük sabit sermaye yatırımları gerekli olduğundan dolayı bölgede turizmin birden gelişmesini arzulamak gerçekçi olmayacaktır. Başka bir deyişle, bölgenin altyapısal eksikliklerinin tamamlanması, bölgedeki sermaye birikiminin artırılması, bölgenin turizme yönelik girişimci ruhunun artırılması, bölgenin turizm yatırımı ve turizm teşviki bakımından desteklenmesi gibi hususlar çok yavaş gerçekleşeceği için bölgede turizmin hızlı gelişmesini

beklememek mümkün olmayacaktır (Samırkaş ve Bahar, 2013: 110). Ekonomik eşitsizlik ile turizm ilişkisinin yönü ve boyutu ülkenin gelişmişlik düzeyine ve içinde bulunduğu pazar yapısına bağlı olarak değişmektedir. Az gelişmiş ülkelerde, gelişmekte olan ülkelere ve gelişmiş ülkelere turizmin bölgesel eşitsizliği etkileme gücü aynı değildir. Tosun vd., (2003), Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere bölgesel gelişim dengesini turizm yoluyla sağlamanın kolay olmadığını, nispeten daha gelişmiş kıyı bölgelerine talep daha çok olduğunu ve bu bölgelere turist ihtiyaçlarını karşılamak için altyapı ve büyük sermaye yatırımı yapmak zorunda kaldığını belirtmektedir. Ayrıca konaklama, seyahat ve diğer hizmetlerin yalnızca birkaç çokuluslu şirket tarafından tedarik edilmesi, yerel düzeyde küçük ve orta ölçekli işletmelerin bu büyük şirketler ile rekabet edememesine yol açmakta, böylelikle bölgede eşit olmayan bir gelir dağılımı da ortaya çıkmaktadır (Alam ve Paramati, 2016; İşçi, 2019: 69).

Turizm sektörü; yerel, bölgesel ve ulusal olmak üzere üç düzeyde ekonomik gelişme oluşturmaktadır. Ancak turizmin ekonomik gelişme derecesi, bu üç düzeyde de aynı değildir. Turizm, öteden beri, kalkınma için önemli bir araç olarak görülmüştür. Turizm, bölgesel farklılıkları gidermede, gelir dağılımındaki mekânsal farklılıkları azaltarak önemli bir rol oynamaktadır. Turizmin istihdam oluşturma potansiyeli göz önüne alındığında, bölgesel eşitsizliklerin giderilmesinde de etkili olacağı düşünülebilir. Buna karşılık, turizm bazen bölgesel ekonomik dengesizliği daha da artırabilmektedir (Özgüç, 2007: 165-166). Turizmin bölgesel ekonomiye katkılarının ölçümü, ulusal ekonomiye katkılarının ölçümü ile benzerlik göstermektedir. Turizmin bölgesel ekonomilere doğrudan ve dolaylı etkileri gelir ve çıktı açısından çarpan yöntemiyle hesaplanabilmektedir. Ayrıca UNWTO'nun geliştirdiği çeşitli metotlar ile turizmin ekonomik etkileri tespit edilmeye çalışılmaktadır. Aslında turizm sektörü, oldukça yerel bir sektördür (birçok turizm hizmeti tüketim noktasında üretilmekte ve servis edilmek zorundadır). Bu nedenle turizmin bölge ekonomilerin kalkınmasında özel bir payı vardır (Samırkaş ve Bahar, 2013: 106).

Bölgedeki kaynakların etkin bir şekilde kullanılmasında ve bölgesel kalkınmada turizm sektörünün büyük bir potansiyeli vardır. Tarım ve sanayi sektöründe yeterli kaynağa ya da gelişme imkânına sahip olamayan bölgelerin sahip olduğu turizm potansiyelini harekete geçirerek ekonomik bakımdan geliştiği ve bölgesel anlamda kalkınarak diğer bölgeler ile arasındaki eşitsizliği kapatmaya çalıştığı görülebilmektedir (Braden ve Wiener, 1980: 37; Çeken, 2019: 117). Başka bir ifadeyle, ulus devletlerde tam anlamıyla ekonomik kalkınmayı sağlamak için, öncelikle bölgeler arasındaki gelişme farklarını azaltmak gerekmektedir. Bu anlamda turizm sektörü, bölgeleri arasındaki ekonomik dengesizliklerin azaltılmasında sağlamış olduğu gelir artırıcı ve istihdam oluşturunucu etkisiyle ülke içinde önemli bir

yere sahiptir (Samırkaş ve Bahar, 2013: 107). Gelişmekte olan ülkelerde ve az gelişmiş ülkelerde ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi dış satımın artırılmasına bağlıdır. Gelişmekte olan ülkelerde ekonominin büyümesi ve gelişmesi için geleneksel tarım ekonomisinden endüstrileşmeye geçiş bir zorunluluktur. Ancak ülkelerin endüstrileşebilmesi büyük oranda sermaye birikimi, dış borçlanma ya da yabancı döviz kazancı ile mümkün olmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler, endüstrileşebilmek için turizm sektörüne yönelmekte ve turizm ile gerekli finans kaynaklarını oluşturmaya çalışmaktadırlar (İçöz ve Kozak, 1998: 159; Çeken, 2019: 117). Turizm, bölgeler arası dengeli dağılma eğilimi en fazla olan sektörlerden birisidir. Kamu otoriterleri turizmi teşvik ederken bölgesel öncelikler belirtmeseler dahi, turistik yatırımların bölgeler arasındaki dengeli dağılma eğilimi, diğer sektörler nazaran daha fazladır. Ürünün tüketiciye gitmesi yerine, tüketicinin ürüne gitmesinin ve her yörenin turistik çekicilikler açısından kendine has ayrı bir özelliğe sahip olmasının bunda rolünün büyük olacağı düşünülmektedir. Herhangi bir sektör bile kalkınma açısından bölgeye katkı sağlamaktadır. Ancak bölgenin ileride çok gelişmesi bekleniyorsa burada üretilen ürünlerin bölgesel ekonomi içerisinde kalması beklenemez. Bölge dışına da ihracat gerekecektir. Bu nedenle, turistik çekicilikleri olan ve sanayi potansiyeli de zayıf olan bölgeler için turizmin iyi bir seçim olabileceği söylenebilir (Yılmaz, 2009: 2). Bir ülkede, bir bölgenin turizmin gelişmesi için gerekli potansiyellere sahip kendine özgü özelliklerini ön plana çıkararak turizm faaliyetlerine başlaması sonucunda o ülkede turizmin gelişmesi sağlanacaktır. Kalkınmış ülkelerde turizmin yerel kalkınmayı ve dolayısıyla bölgelerarası eşitsizliği gidermede bir araç olabileceği kabul edilmiş, bu ise turizmin önemli bir sektör haline gelmesini sağlamıştır. Kalkınmakta olan ülkeler de bölgesel gelişme planları içerisinde, turizm potansiyeline sahip olan bölgelerin gelişmesi için, turizm sektörünü bir araç olarak görmeye başlamışlardır (Hao, Var ve Chon, 2003: 33-45). Avrupa Birliği ülkeleri de turizmi bölgesel kalkınma farklılıklarını gideren gelişme stratejilerinin lokomotifleri olarak görmektedir (İncekara, 2001: 27; Özdemir-Yılmaz ve Girgin, 2014: 173-174).

Az gelişmiş ekonomilerde iç turizmin bölgesel eşitsizliği azaltmada yüksek potansiyele sahip olduğu belirtilmektedir (Wen ve Tisdell, 1997; Massidda ve Etzo, 2012; Li vd., 2016). Nitekim Haddad vd. (2013) çalışmalarında, Brezilya'daki iç turizmin, bölgesel eşitsizliği azalttığını saptamıştır. Yerli turistlerin yabancı turistlere göre daha ücra alanlara seyahat etmeye istekli olması, geniş bir coğrafi yayılma sağlayabilmektedir (Li vd., 2016). Türkiye'de de Güneydoğu Anadolu bölgesi ve daha az gelişmiş bölgelerin daha çok yerli turist çekmesi, iç turizmin bu bölgelerin gelecekteki gelişimini artıracak ve bölgesel eşitsizliğin azaltılması için önemli bir araç olacaktır (Seckelmann, 2002). Bu nedenle iç turizmin teşvik edilme-

si için hükümetler tarafından turizm altyapısının ve destekleyici tesislerin güçlendirilmesi ya da ücretli izin uygulaması gibi yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir (Li vd., 2016). İç turizmi desteklemenin yanı sıra, bölgesel dengesizliği azaltmak için bazı ek ve destekleyici politikalara da ihtiyaç duyulmaktadır. Tutar ve Öztürk (2003), tüm ülkelerin bölgesel eşitsizlik sorunu ile karşı karşıya olduğunu, bu nedenle devletin bu konuda politika üretmesinin kaçınılmaz olduğunu belirtmektedir. Li vd. (2016), Çin'in batı bölgelerinin doğal, tarihi ve kültürel zenginliğine rağmen, politika sorunları, turizm yatırımı ve altyapı eksikliği gibi nedenlerle tam olarak gelişemediğini belirtmektedir. Bu nedenle son dönemlerde Çin'in batı bölgelerinde büyümeyi ve bölgesel dengeli kalkınmayı sağlamak amacıyla "Batı Kalkınma Stratejisi" kapsamında bir dizi politika ortaya koyulmuştur (İşçi, 2019: 71-72).

Günümüzdeki ekonomik sorunların birçoğu ülkelerin turizme yönelik yatırım politikalarıyla, orta ve uzun vadede azaltılabilecek sorunlardır. Bölgesel eşitsizlik sorunu için sunulabilecek çözümlerden bazıları; iç turizmi desteklemek, turizmin gelişmediği yerlerde alternatif turizm türleri oluşturmak ve turizmde gelişmeye elverişli bölgelerde altyapı sorunlarını ortadan kaldırarak turistleri bu alanlara yönleltmektir (İşçi, 2019: 85). Bölgesel eşitsizliğe karşı bir diğer önlem olarak, kitle turizmi yapılmayan daha az gelişmiş bölgelerde alternatif turizm türlerinin planlı ülke politikalarıyla geliştirilmesidir (Tosun vd., 2003). Bu hususta ekoturizm ve doğa temelli turizm türleri önerilmektedir (Wen ve Tisdell, 1997). Roney (2011) ise, turizmin bölgesel kalkınmaya katkıda bulunabilmesi için, turizm politikalarının merkezi hükümet yerine ağırlıklı olarak yerel yönetimler tarafından belirlenmesine ve bölge halkının aktif olarak turizm faaliyetlerinde yer aldığı turizme yönelik küçük işletmelerin desteklenmesine bağlı olduğunun altını çizmektedir (Alam ve Paramati, 2016; İşçi, 2019: 72).

Bölgesel Kalkınma ve Turizm

Turizm, coğrafi bir bölgenin turistik potansiyeline bağımlılık göstermekte ve aynı zamanda bulunduğu bölgeyi şekillendirmektedir. Turistik aktiviteler bir bölgenin gelişmesini ve ekonomik yönden kalkınmasını etkilemektedir (Samırkaş ve Bahar, 2013: 107). Turizmin bölgesel kalkınmaya ve ekonomik kalkınmaya etkisinde, turist harcamalarının diğer sektörleri de etkileyip harekete geçiren rolü üzerinde durulmaktadır. Nitekim konaklama tesisleri, gıda maddeleri, hediyelik eşya satışları ve mobilya gibi onlarca imalat faaliyetinin turizm sayesinde istihdamı artmakta, üretim ve gelirleri çoğalmaktadır. Bu durum, *turizmin çoğaltıcı etkisi* olarak tanımlanmaktadır (Özgüç, 2007: 166). Turizmin bölgede yaşayan insanların refah düzeyini artırıcı özeliği vardır. Bölgede turizmden doğrudan kazanç sağlayanların yanında tarımsal ürünlerin üreticileri ürettiği malları perakende fiyatına ihraç etmiş gibi satarak dolaylı olarak kazançlarını

katlamaktadırlar (İçöz ve Kozak, 2002; 215). Turizmin emek-yoğun bir sektör olması, bölgede yaşayan insanlar için bir istihdam kapısı olmaktadır. Yerel halk turizmden kazandığı parayı yine bölge içinde harcayarak piyasada parasal dolaşım sağlamakta ve böylece ekonomik canlılık sağlamaktadır. Turizmin istihdam oluşturan etkisi doğrudan otel ve konaklama tesislerinde olduğu gibi turizme hizmet ve destek veren ulaştırma, inşaat vb. sektörlerde de kendini göstermektedir. Turist kabul eden bölgelerde yaşayan insanların turistik tesislerde kazandığı parayı veya elde ettiği geliri yeniden harcaması ek istihdam etkisi oluşturmaktadır. Başta tarım olmak üzere diğer sanayi sektörlerinde de üretim miktarlarındaki ve kalitesindeki artış turizm sayesinde olmaktadır (Bahar ve Kozak, 2012; 138-142; Kaya, 2022: 74).

Bir bölgenin turizm ile kalkınabilmesi, öncelikle bölgenin sahip olduğu doğal ve kültürel koşullara bağlıdır. Bölgenin komumu, arazi şekli, bitki örtüsü ve ormanları, su kaynakları, iklimi, çevresel unsurları ve mevcut altyapısı bölgenin doğal özellikleri kapsamında değerlendirilmektedir. Doğal ve beşeri koşulların dışında, kamunun turistik üretimleri, ulaşım koşulları, konaklama tesisleri, turizmle ilgili özel mal ve hizmetler üreten ve pazarlayan kuruluşlar, tanıtım kuruluşları ve turizmi destekleyen kuruluşlar, turizmin bölgeye etkisini belirleyen diğer unsurlardır (İncekara, 2001: 28; Boyacıoğlu, 2015: 198). Nitekim ziyaretçiler doğal, kültürel ve tarihi zenginlikleri görmek, incelemek ve öğrenmek için harcamalar yaparak turizmi ekonomik bir faaliyetler bütünü haline getirmektedir. Ancak ziyaretçilerin bu amaçlarını gerçekleştirmek için bazı talepleri olmaktadır. İşte ziyaretçilerin çeşitli bu taleplerini karşılamak için turizm bölgelerinde sunulan arz kaynaklarının da çeşitlenmesi bölgelerin ekonomik yönden gelişmesini sağlayıp bölgesel kalkınmaya anlamlı katkılar sağlamaktadır. Ancak bu katkı niteliğindeki etkiler, bölgenin ekonomik büyüklüğüne ve çarpan etkisine bağlı olarak değişebilmektedir (Giritlioğlu ve Bulut, 2015: 28; Kaya, 2022: 73).

Turizmin bölgesel kalkınmaya etkisine yönelik ilgili alan yazında, turizmin bölgesel kalkınmaya birbirine zıt iki etki oluşturduğu tartışılmaktadır (Li vd., 2016). Yaygın olarak kabul görmüş ilk etki, turizmin ülkede yeni iş imkânları oluşturması ile gelir ve refahın artması sonucu, özellikle gelişmekte olan ülkeler ve geri kalmış bölgeler için hızlı bir iyileştirme etkisi oluşturduğudur (Çeken, 2014; Bahar ve Samırkaş, 2013; Avcıkurt, 2009; Ünlüören vd., 2007; İncekara, 2001). Turizm potansiyeline sahip fakat yoksul bölgelerdeki gelişim, ülkenin sanayi merkezlerinden geri kalmış yerlerine doğru dağılma eğilimi göstermektedir. Turizmin bölgesel kalkınmaya olan ikinci etkisi ise, ilk etkinin tam tersi olarak, turizmin bölgesel kalkınma eşitsizliğini tetikleme ve artırmasıdır. İlgili alan yazında, turizmin bölgesel eşitsizliği etkileme potansiyeline sahip olduğunun, fakat

bu konuda yapılan çalışmaların ve etkinin istatistiksel kanıtlarının henüz kısır olduğu ifade edilmektedir (Li vd., 2016; Lee, 2009). Turizmin bölgesel eşitsizliği artırdığına dair çeşitli araştırma bulguları da mevcuttur. Örneğin Wen ve Tisdell (1997) çalışmasında, Çin'in çeşitli bölgelerindeki turizmin, bölgesel eşitsizliği artırdığını saptamıştır (İşçi, 2019: 68-69). Nitekim deniz turizmi yapılan kıyı bölgeleri, daha fazla turisti kendisine çekmesine bağlı olarak, diğer bölgelere göre daha fazla yatırım yapılan ve daha fazla gelişen bölgeler olmaktadır.

Birçok hükümet, öteden beri, turizmi ülkenin uzak ya da kenar bölgelerini geliştirmede bir teşvik unsuru olarak görmektedir. Hükümetler; ülkenin “çekirdek” olarak nitelendirilen gelişmiş bölgelerinde meydana gelen kalkınma hareketinin yavaş yavaş “kenar” bölgelere doğru akacağını düşünmektedirler. Böylece hükümetler, başlangıçta ulaşım altyapısını oluşturarak, sonra hedef bölgenin reklamlar yoluyla çekiciliğini vurgulayıp turizme bağlı bölgesel kalkınmayı teşvik etmeye çalışmaktadırlar. Ama bu tür bölgesel kalkınma planlarının başarı kazanmasında, yolculuk süresi (mesafe) çok önemli bir faktör olmaktadır (Özgüç, 2007: 167). Turizm istihdam ve gelir olanaklarını artırması, yatırımları uyarıcı etkisi ve bölgesel kalkınmaya olan çok sayıda katkısından dolayı devletlerin üzerinde önemle durduğu odak sektörlerin başında gelmektedir (Yağcı, 2007: 175). Az gelişmiş bölgelerde turizmin gelişmesiyle birlikte yöresel faaliyetler ve hizmetler gelişmekte, bölgede yerel el sanatları turistik ürüne dönüşmektedir. Bu tip kalkınma odaklı yeni turizm alternatifleri ile yerel halkın ve bölgenin sosyo-ekonomik olarak güçlenmesi sağlanabilmektedir (Bahar ve Kozak, 2013: 167; Boyacıoğlu, 2015: 198). Turizm ve kalkınma arasındaki ilişki, ulusal ekonomiler üzerinden incelendiğinde, birkaç temel gösterge öne çıkmaktadır: Turizmin ödemeler bilançosu üzerindeki etkisi, turizmin GSMH içindeki payı, turizmin istihdam oluşturu etkisi, turizmin diğer sektörler olan dolaylı etkisidir. Turizm, ödemeler bilançosunda cari işlemler hesabı içerisinde yer almaktadır ve “görünmeyen ihracat” kalemi olarak nitelendirilebilir. Özellikle ülkelerin dış ticaret açıklarını kapamada ve ülkelerin ithalat ödemelerini karşılamada (gıda, teknoloji, tüketim malları vb.) yardımcı bir ödemeler bilançosu kalemidir. Bu nedenle turizm, gerek gelişmiş ülkelerin ekonomilerinde gerekse gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde kalkınmaya yardımcı bir sektördür. Özellikle Kıbrıs ve Malta gibi turizm ülkelerinde turizm, ekonomik kalkınmada daha da önemli bir faaliyet olmaktadır (Samırkaş ve Bahar, 2013: 105-106).

Turizmin bölgesel kalkınmaya etkisini şu biçimde ifade edebiliriz (Çeken, 2019: 118): Bölgede ihracı mümkün olmayan jeo-ekonomik kaynaklar, sosyo-kültürel varlıklar, spesifik bazı hizmetler ile değer ve olaylar, turizm sayesinde bölgede bir döviz kaynağına dönüşmektedir (Olalı ve Timur, 1998: 97). Bölgeyi ziyaret eden yabancı ve yerli turistlerin yapmış ol-

duğu harcamalar ve bölgeye yapılan turistik yatırımlar, turizm sektörünün ve diğer sektörlerin üretim faktörlerinin gelirlerini artırmaktadır (Çeken, 2019: 118-119). Turizm, yeni iş imkânları oluşturarak bölgeler arasındaki gelir dağılımındaki farklılığı olumlu yönde etkilemekte ve bölgeler arasında dengeli kalkınmaya olanak sağlamaktadır. Ulus devletlerin az gelişmiş bölgelerinde turizm yatırımlarının hız kazanması, bölgede yeni iş imkânlarının doğmasına, çalışan kesimin gelirlerinin artmasına ve bölgenin gelir dağılımının da olumlu yönde etkilenmesine imkân vermektedir (Çeken, 2003: 143). Turizmin bölge ekonomisine etkisi katma değer yoluyla olmaktadır. Ulusal gelir üzerinde turistik mal ve hizmet üretiminin oluşturduğu katma değer etkisi, bölgedeki diğer sektörlerin üretiminden yüksek olduğunda, kalkınma için büyük bir önem arz etmektedir. Nitekim turizm sektörü, taşıdığı özellikler itibarıyla diğer 54 sektörle yakın bir ilişki içinde olup, turizmin gelişmesi bu sektörlerin de gelişmesine neden olmaktadır. Turizme bağlı olarak, bölgenin turizm gelirlerinin artması, tarım sektöründe kaliteli zirai ürünlerinin gerçek değerini bulmasına ve zirai üretimin kalitesinin yükselmesine de imkân vermektedir. Nitekim bölgede turizm olmasa, bu ürünler gerçek değerini kazanamayacak ve halkın gelirinde nispeten bir düşüş olacaktır. Turizmin bölgede gelişmesiyle işsiz nüfusun gelişmiş bölgelere göç etmesinin önüne geçilmekte, yerel halk evlerini pansiyona dönüştürerek turizmden bir gelir elde etmekte ve böylece bölgeler arasında görülen eşitsizlik de olumlu yönde etkilenmektedir (Çeken, 2019: 119-120). Bir bölgede turizmin gelişmesi, sanayi bölgelerindeki ve büyük kentlerdeki gelirlerin turizm bölgesine akmasına yol açarak, gelirin ulusal ve bölgesel anlamda yeniden dağılmasına imkân vermektedir. Bölgede turizmin gelişmesi sonucunda, yüksek orandaki işsiz nüfusun bölge dışına olan göçü, turizm sayesinde azalacaktır (Çetiner, 1998: 218). Turizm sektörünün gelişmesiyle birlikte, bölgedeki altyapı problemi de çözülmektedir. Nitekim turizmin bölgede gelişmesi, gelişmiş bir altyapıya bağlıdır. Turizmin gelişmesi ile bölgedeki yol ve otopark gibi fiziksel altyapı da gelişecektir. Böylece altyapı bakımından gelişmiş bölgeler ile arasındaki dengesizlik de en aza inmiş olacaktır. Bu bağlamda turizm sektörünün, ülke içerisindeki bölgesel kalkınmaya ve bölgeler arasındaki eşitsizliğin azaltılmasına etkisi şu genel hususlarla ilişkilidir: Bölgedeki turistik arz ve-rilerinin envanteri çıkarılmalıdır. Bölgeyi diğer bölgelerden ayıran farklı turizm ürünleri ve turistik çekicilikler ortaya koyulmalıdır. Ayrıca bölgenin bu turistik çekiciliklerinin tanıtımı yapılarak uluslararası pazarda bölgenin imajı olumlu yönde geliştirilmelidir. Turizmde modernizasyona yönelik yenileme faaliyetleri desteklenmelidir. Turizm sektöründe çalışanların eğitim seviyeleri artırılmalı ve turizm eğitimine gereken önem verilmelidir. Turizm sektörünün en önemli sorunu yatırım eksikliği olup, bu sorun yabancı yatırımlarla aşılmalıdır. Bölgede turizme yönelik yabancı yatırımları artırmak için gereken şartlar oluşturulmalıdır. Kalkınma politikaları

oluşturulurken ve yatırım kararları alınırken öncelikli turizm bölgelerine gereken önem verilmelidir. Bölgedeki turistik kaynakların korunması ve bölgede turizm bilincinin geliştirilmesi amacıyla yetkili birimler ve sivil toplum örgütleri arasında işbirliği sağlanmalıdır. Bölgede turizmin gelişimi için temiz bir çevre geliştirilmelidir (Çeken, 2019: 120-122).

Türkiye'nin Bölgesel Kalkınmasında Turizm Sektörü

Türkiye ekonomisinde uzun yıllar görülen en önemli sorunlarından birisi az gelişmişlik ve bölgesel kalkınma olmuştur. Türkiye'de kalkınma⁶ sorunu 1960'lardan günümüze kadar yapılan kalkınma planı çalışmalarında sürekli gündeme gelmiştir. Türkiye'de görülen iç göçleri, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri, işsizliği, altyapı eksikliğini ve bölgeler arası gelişmişlik farklılığını gidermek için yeni politikalara ve planlama çalışmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye'nin bu sorunlarını çözmek için turizm sektörü, en önemli araçlardan birisi olarak düşünülmektedir. Nitekim turizm sektörü, bölgenin turizm potansiyeline ve arz kaynaklarına bağlı olarak katma değeri en yüksek sektörlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Çeken, 2019: 121). Türkiye ölçeğinde bölgesel kalkınma konusu incelendiğinde, Türkiye'nin gelişmekte olan bir ülke olması, yatırıma ayrılan kaynakların ülkede sınırlı kalmasına neden olmaktadır. Bu durum, yatırımların seçici olmasına ve iç getiri oranı yüksek sektörleri tercih etmesine yol açmaktadır ve bu sektörlerin de belirli bölgelerde yoğunlaşması bölgeler arasındaki eşitsizliği artırmaktadır. Yatırımların büyük bir kısmına sahip olan Marmara, Ege ve Akdeniz bölgesi, ülkenin diğer bölgelerine göre, gelişmişlik bakımından daha ön sıralarda gelmektedir. Ülkenin geri kalan bölgeleri ise, bu bölgeler kadar aynı şansa sahip olmayıp, bu bölgelere sürekli bir göç vermektedir. Ancak kısa vadede sanayileşme imkânına sahip olamayacak diğer bölgelerin turizm potansiyelinin değerlendirilmesi ve arz kaynaklarının geliştirilmesi, bu bölgelerin gelişmesine ve kalkınmasına imkân verecektir (Çeken, 2003: 148; Çeken, 2019: 117). Türkiye'de bölgesel kalkınmanın sağlanması ve bölgeler arasındaki dengesizliklerin azaltılmasında geliştirilen politikalardan birisi de kırsal kalkınma⁷ ve bölgesel gelişim planları olmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin farklı bölgeleri için kalkınma planları hazırlanmıştır: Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Planı, Doğu Karadeniz Bölge Planı, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Doğu Anadolu Projesi Ana Planı (DAP) ve Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi bunlardan bazılarıdır (Can, 2007; Uçar vd., 2010: 83). Türkiye'de 1960'larda hazırlanan kalkınma planlarında turizm sektörünün önemi fark edilmiş (Çımat ve Bahar 2003; 3), 1980'lerde dışa açılma politikalarıyla uluslararası turizm pazarına girilmiştir. 1982 yılında Turizm Teşvik Kanunu'nun çıkarılması ile turizm sektörüne mali desteklerin

6 Türkiye'nin kalkınma serüveni için ayrıca bkz. Doğaner-Gönel, 2010.

7 Türkiye'de kırsal kalkınma için ayrıca bkz. Bakırcı, 2007.

ve yatırım teşviklerinin verilmesi, ülke GSMH'si içinde turizm sektörünün payı giderek artmıştır (Baykul ve Işık-Maden, 2017: 67).

Türkiye’de bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarını gidermek için yeni bir sürükleyici sektöre ihtiyaç duyulduğu ifade edilebilir. Bu sektör, bölgedeki turistik arz verilerine bağlı olarak katma değeri en yüksek olan turizm sektörü olabilir. Dolayısıyla bölgeler arası gelişmişlik farklarının en aza indirilmesi ve bölgeler arasında dengeli bir kalkınmanın gerçekleştirilmesi için turizm sektörüne de önemli sorumluluklar düşmektedir. Nitekim bölgesel kalkınma planlarının turizm özel ihtisas komisyonu raporlarında bu konuya ilişkin çalışmalar yapılmaktadır. *9. Beş Yıllık Kalkınma Planı Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu*’nda bulunan üç temel politikadan birisinin, bölgesel eşitsizliklerin giderilmesinde turizm sektörünün katkı sağlaması olduğu görülmektedir. Bu amaçla yapılan uygulamalar ise, az gelişmiş bölgelerdeki turizm aktivitelerine uygun teşviklerin verilmesi, bu bölgelerde altyapının iyileştirilmesidir. Ayrıca gelişmekte öncelikli bölgelerde de yatırım zorunluluğunun getirilmesi, bölgesel turizm yatırımlarında kamu arazileri ve diğer konularda teşviklerin verilmesi de amaçlanan diğer bir hedeflerdir (Samırkaş ve Bahar, 2013: 118, 126). Türkiye Turizm Stratejisi-2023 Eylem Planı’nın turizm gelişim bölgeleri stratejisinde de “birden fazla ili kapsayan turizm gelişim bölgelerinde yerel ve bölgesel kalkınmada turizmin güçlü bir araç olarak kullanılması” vurgulanmıştır. Ayrıca Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planı vizyonunda, ülkenin yabancı turist sayısının ve turizm gelirlerinin artırılması, ülkenin turizmde uluslararası bir marka haline getirilmesi, turizmde istihdamın artırılması, bölgelerde turizmin öncü bir sektör konumuna çıkarılması amaçlanmıştır. Bölgesel gelişimin gerçekleştirilebilmesi için, bölgesel çekiciliklerin rekabet edebilirliğinin ve çeşitliliğin artırılması ve yurt içinde turizme yönelik talebin artırılması yönünde çalışmaların yapılması hedeflenmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007: 6, 20, 46). Türkiye, On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)’nda tarım, savunma sanayi ve turizm sektörü öncelikli gelişme alanları olarak göstermiştir. Bu sektörlerde atılacak güçlü adımlarla bir taraftan ihracat ölçeğinin büyütülmesi, diğer taraftan da verimlilik artışı yoluyla katma değer in ivmelenmesi öngörülmektedir. Mevcut turizm pazarlarının güçlendirilmesi, geliştirilmesi ve yeni pazarların oluşturulması ile ziyaretçi sayısının artırılması hedeflenmektedir. Ayrıca turizm hizmetlerinin çeşitliliği ve niteliği artırılarak turizmin ekonomiye katkısı önemli ölçüde artırılması amaçlanmaktadır. Artan turizm gelirleriyle cari işlemler açığının azaltılması hedeflenmektedir. Artan turist sayısını karşılamak üzere yatırım sürecindeki 212.038 yatağa ilaveten plan döneminde yatak kapasitesi 300.000 artırılabacaktır. Büyük ölçekli turizm yatırımlarının gerçekleştirilmesine yönelik planlama ve arazi tahsis çalışmaları yapılacak, sürdürülebilir bir anlayışla turizmin çeşitlendirilmesi ve sezonun uzatılma-

sı amacıyla turizm altyapı yatırımları gerçekleştirilecektir. Destinasyon bazında strateji, master plan ve fiziki planlar hazırlanacak ve projeler yürütülecektir. Turizm bölgelerindeki içme suyu, kanalizasyon, katı atık bertaraf ve atık su arıtma altyapı yatırımları gerçekleştirilecektir. Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşma Projesi'nin kapsamı genişletilecektir. Bölgesel gelişmede; bölgelerin yeniliğe ve işbirliğine dayalı şekilde imkân ve kabiliyetlerini yönetim temeline geliştirerek dönüştürmek ve böylece ülkenin dengeli kalkınmasına azami katkıyı sağlamak, bölge içi ve bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmak temel amaçtır. Görece geri kalmış bölgelerde ise, kentsel ve sanayi ile ilgili altyapıların geliştirilmesi, gelişme potansiyeli haiz sektörlerde istihdamın artırılması ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi desteklenecektir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 94-97).

Türkiye'nin doğal ve kültürel zenginliklerine sahip bölgeleri; sanayileşmiş bölgelerin dışında kalan kıyılarda, dağlık alanlarda, arkeolojik sahalarda ve göl kenarlarında yer almaktadır. Anadolu yarımadasının coğrafi konumu ve tarihsel geçmişinden dolayı, bu coğrafyada birçok farklı kültürün yaşamış olması, bölgenin tarihi ve kültürel zenginliğini artırmaktadır. Bu bakımdan sanayileşmemiş bölgelerde doğal ve kültürel turistik çekiciliklerin zenginliği dikkati çekmektedir. Bölgedeki doğal, tarihi ve kültürel zenginliklerin değerlendirilebilmesi ve bölge gelirini artıracak bir ekonomik değere dönüştürülmesi ancak turizm aracılığı ile mümkün olabilmektedir. Türkiye'nin az gelişmiş bölgeleri; yiyecek-içecek işletmeleri, konaklama işletmeleri, seyahat işletmeleri ve turizmle ilişkili diğer işletmeler (hediyelik eşya satış yerleri, süpermarketler, kuyumcular vb.) aracılığıyla elde edeceği gelirle ekonomik gelişimini artırabilmektedir (Çeken, 2003: 148; Çeken, 2019: 118).

Devlet, az gelişmiş bölgelerde gerek altyapı yatırımları götürerek gerekse bu bölgelerde turizmin gelişmesi için farklı teşvikler uygulayıp, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarının azaltılması konusunda turizmin sağlayacağı olanaklardan yararlanmalıdır (Somuncu, 2006: 177).

Türkiye'ye 2022 yılı içerisinde 44,6 milyon yabancı ziyaretçi ve 6,8 milyon yurtdışı ikametli vatandaş ziyaretçi olmak üzere toplam 51.387.513 ziyaretçi gelmiştir. Gelen bu ziyaretçi sayısı 2021 yılına göre yüzde 71'lik bir artış göstermiştir. Türkiye turizmden 2019 yılında 38.930.474 dolar, 2020 yılında 14.817.273 dolar, 2021 yılında 30.173.587 dolar, 2022 yılında ise 46.284.907 dolar gelir elde etmiştir. 2022 yılında Türkiye, 39,2 milyon doları yabancı ziyaretçiden ve 7,1 milyon doları yurtdışı ikametli vatandaş ziyaretçiden olmak üzere toplamda 46,3 milyar dolar gelir elde etmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023). Türkiye, 2023 yılında, 58,8 milyon ziyaretçiye ve 50 milyar dolar gelire ulaşmayı hedeflemektedir. Ayrıca ülkede turizmin geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi, turizm sezonun uzatılması,

daha fazla harcama eğilimli turistlerin ülkeye çekilmesi, konaklama süresinin uzatılması, konaklama dışı harcamaların artırılması, hizmet kalitesinin yükseltilmesi, turizm gelirlerinin ve harcamalarının ekonomik ve sosyal kalkınmaya katkı sağlaması amaçlanmaktadır (Anadolu Ajansı, 2023b).

Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi araştırma konusu üzerinden ele alındığında; son dönemde organize sanayi bölgelerinde artan firma sayısına paralel olarak istihdam oranlarının arttığı, GAP projesine bağlı olarak sulamalı tarım sistemi ile ticari tarıma geçilmesi ve tarımsal işgücünün yoğunluğu, bölgenin ekonomik gelişimine katkı sağladığı bilinmektedir. Gaziantep gastronomi turizmi, Adıyaman, Şanlıurfa ve Mardin kültür turizmi, Şırnak ve Hakkâri ise kırsal turizm (doğa turizmi, dağcılık-trekking, kanyon turizmi, rafting, yayla turizmi vb.) ile bölgede yüksek bir potansiyeli barındırmaktadır. Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin kırsal turizm, dağ turizmi, kış turizmi, yayla turizmi, termal turizm ve ekoturizm potansiyeli yüksektir. Ülkenin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde alternatif turizm aktivitelerinin öne çıkarılması ve teşvik edilmesi ve buna yönelik altyapı ve üstyapıya yönelik çalışmalar yapılması bölgenin kalınmasına olumlu yönde katkı sağlayacaktır. Bölge illerinde havalimanı olması, çift-yönlü yolların olması, Gaziantep-Şanlıurfa-Mardin otoyolunun olması iç turizme yönelik bölgenin canlanmasına imkan vermektedir. Gelen ziyaretçi yoğunluğuna bağlı olarak otel ve diğer konaklama tesislerinin artırılması ile bölgenin sanayi, tarım ve hayvancılık dışında turizm sektörüyle de canlanması ve kalkınması sağlanabilir. Nitekim günümüzde bölgenin terörden arındırılması ve bölge hakkındaki güvenlik algısının olumluya dönmesi ile birlikte bölgenin iç turizmde canlandığı ve çok sayıda ziyaretçiye ev sahipliği yaptığı görülmektedir. Anadolu Ajansı (2023a), Hakkâri ilinin 2021 yılında 100 binin üzerinde ve 2022 yılının ilk 9 ayında 78 binin üzerinde ziyaretçiye ev sahipliği yaparak son zamanda ziyaretçi yoğunluğu ile dikkati çektiğini belirtmektedir. Gaziantep'in turizm işletme belgeli otellerde 2022 yılında 1.061.798 kişinin konaklama yapmış (Gaziantep İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2023) olması da iç turizmde bölgede yoğunluğun ve canlılığın yaşandığını göstermektedir. Gelecek yıllarda bölge illerinin ziyaretçi sayısının daha da artacağı ve bölge halkının turizmden daha fazla yararlanacağı söylenebilir.

Türkiye'de turizm işletme belgeli konaklama tesislerinde 2021 yılında geceleme yapan kişi sayısı 123.654.711'tir. 2021 yılında geceleme yapan kişi sayısının Güneydoğu Anadolu bölgesindeki illere göre dağılımı, bölgedeki turizm hareketliliği hakkında bize bir fikir vermektedir. 2021 yılında Gaziantep'te 1.152.560 kişi, Diyarbakır'da 661.495 kişi, Mardin'de 304.954 kişi, Şanlıurfa'da 296.651 kişi, Adıyaman'da 176.316 kişi, Batman'da 157.751 kişi, Siirt'te 33.139 kişi ve Kilis'te 11.743 kişi gecelemiştir. Doğu Anadolu bölgesinde yer alan Şırnak'ta 144.452 kişi ve

Hakkâri’de ise 45.705 kişi 2021 yılında gecelemiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023). Bölgeyi ziyaret eden ve geceleleyen ziyaretçi sayısının gelecek dönemlerde artarak devam edeceği, bölge ekonomisinin turizm ile birlikte gelişeceği ve bölgenin kalkınmasında turizmin de öncü bir rol oynayacağı ifade edilebilir.

SONUÇ

Bir bölgenin kalkınma sorunu; küresel, ulusal ve bölgesel faktörlerle ilişkili olabilmekte ya da bu ilişkilerden bağımsız düşünülememektedir. Ayrıca bölgesel ekonomik kalkınmada bölgenin sahip olmuş olduğu doğal kaynak potansiyeli, fiziki coğrafya koşulları (yükselti, topografya, iklim vb.), yeraltı ve yerüstü ulaşım altyapısı ve sosyokültürel değerleri bölgenin ekonomik bakımdan gelişim hızını ve boyutunu etkileyebilmektedir.

Günümüz ekonomisinde ulus devletlerinin piyasaya müdahalesi her ne kadar azalsa da ülke içerisindeki bölgesel kalkınma politikalarında merkezi yönetimlerinin kararları bölgenin kalkınmasında ve gelişmesinde doğrudan etkili olabilmektedir. Nitekim Türkiye’nin kalkınma planlarında, turizm stratejisi ve turizm planlarında ülkenin bazı bölgelerinin termal turizm alanı, bazı bölgelerinin yayla turizmi gelişimi koridoru, bazı bölgelerinin kültür turizm alanı ve bazı bölgelerin kış turizmi alanı olarak belirlenmesi ve bunaya yönelik altyapı, üstyapı ve teşvik planlanma çalışmaları yapılmaktadır. Tüm bu faaliyetler, bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesi amacıyla yapılan çalışmalarlardır.

Her bölgenin aynı ekonomik faaliyet (sektör) ile kalkınmasını beklemek mümkün olamayacağı için, bölgenin var olan doğal ve beşeri potansiyeline uygun ekonomik faaliyetin öncelikli olarak o bölgede güçlendirilmesi (teşvik edilmesi) gerekmektedir. Başka bir deyişle her bölgenin kendi doğal ve beşeri potansiyeline uygun ekonomik faaliyetin ve o ekonomik faaliyetle ilişkili sektörlerin öncelikli olarak öne çıkarılması ve o alanda yatırımların yapılması sağlanmalıdır. Turizm bölgelerinde turizme yönelik altyapı ve üstyapı yatırımları, sanayi bölgelerinde sanayi yatırımları, hayvancılık faaliyetlerinin yoğun olarak yapıldığı bölgelerde hayvancılık sektörüne yönelik yatırımların öncelikli teşviki sağlanmalıdır. Ancak bölgenin hızlı kalkınmasını sağlamak için birkaç sektörün bölgede gelişmesini sağlama politikası da izlenebilmektedir. Nitekim Gaziantep sanayi sektörü ile bölgede öne çıksa da ziyaretçi sayısı ve turizm gelirleri ile bölgede önemli bir turizm destinasyonu olarak gelişmektedir. Tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin öne çıktığı bölgelerde ekoturizm, tarım turizmi ve çiftlik turizmi gibi alternatif turizm faaliyetleri birlikte yapılabilir. Başka bir deyişle, tarım ve hayvancılık sektörleri ile turizm sektörü bütünleştirilerek bölgede yaşayan insanların istihdamı ve gelirinde artış sağlanabilir. Böylece bölge ekonomisinde sektörel bir çeşitlilik sağlanabilir.

Turizm bölgelerinde var olan doğal ya da kültürel çekicilikleri destekleyecek ulaşım altyapısını güçlendirme, konaklama arzını artırma, yeme içme ve eğlenmeye yönelik çeşitli rekreasyonel aktivite alanları oluşturma çalışmaları ile bölgelerin turizm destinasyonu olabilmesi için gerekli tüm hizmetlerin ve altyapı çalışmalarının geliştirilmesi sağlanabilir. Her ilde bir havaalanının olması, her bölgeye hızlı tren altyapısının sağlanması, ücretli yolların (otoyol) ülkenin Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde yaygınlaştırılması, her ilde alışveriş merkezlerinin (AVM'lerin) ve dinlenme-eğlenmeye yönelik sosyal yaşam alanlarının çoğaltılması gerekmektedir. Otel-lerin turizm işletme belgeli hale getirilmesi ve otel çalışanlarının çeşitli eğitimlerle niteliklerinin artırılması sağlanmalıdır. Bölge halkının gerekli çalışmalarla turizme yönelik farkındalık düzeyi (bilgilendirme, bilinçlendirme) artırılmalıdır. Yerel yönetimlerin, şehirlerin cadde ve sokaklarını turizme yönelik olarak daha yaşanabilir bir duruma getirmesi ve bu konuda planlama ve imar çalışmalarını yeniden gözden geçirmesi gerekmektedir. Kentlerin plansız gelişimi ve otopark eksikliği tıkanmış bir trafiğe neden olmaktadır. Bölgeye binlerce turist çekmeyi düşünen yerel yöneticilerin, yüzlerce özel aracın ve tur otobüslerinin bölgeye girişi yapacağını düşünerek buna yönelik otopark çalışmasını planlayıp uygulaması gerekmektedir. Kentlerin içerisindeki müzelerin ve turistik alışveriş mağazalarının sayısı artırılmalı, yeme-içme ve diğer alışveriş mekânları daha nitelikli bir hale getirilmelidir. Kentlerin içerisindeki esnaf lokantaları, çorbacılar ve dönerciler dışında, gelir ve eğitim seviyesi yüksek olan nitelikli turistlerin kullanabileceği yıldızlı restoranların açılması sağlanmalı ve buna yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

Bölge kırsalında tarım ve hayvancılıkla uğraşan insanları doğrudan turizmin içerisine çekmek uzun bir dönem alacaktır. Ancak burada amaçlanan insanların ekonomik uğraşını değiştirmekten ziyade, tarım ve hayvancılıkla bütünleşik olarak turizm faaliyetlerinin yapılabilmesini sağlamak ve insanların ekonomik gelirlerinde bir çeşitlilik oluşturmaktır. Turizmin gelişmesine bağlı olarak bölgede yaşayan genç nüfusun doğrudan turizm işletimlerinde istihdam edilmesi söz konusu olabileceği gibi, dolaylı yünden istihdamı da söz konusu olmaktadır. Oteller, turistik hediye satış mağazaları, çeşitli perakende mağazaları, kuyumcular, yeme-içme mekânları, rekreasyonel amaçlı eğlence tesisleri, turizm acenteleri, taksi ve dolmuşlar bölgede turizmin gelişmesi ile gelir ve istihdam oranlarını artırmaktadırlar. Bölgeye gelen turist sayısının artması tarım ve hayvancılık sektörünün, inşaat sektörünün (otel vd.), sanayi sektörünün (mobilya, kapı-pencere, boya vb.), hizmetler sektörünün (banka, sigorta, muhasebe, özel güvenlik, gayrimenkul danışmanlık, hukuk, rehber, tur şirketleri, turizm acenteleri vb.) gelişmesine ve ticaretin (giyim, süs eşyası-takı, beyaz eşya, klima, gıda, akaryakıt vb.) canlanmasına imkân vermektedir. Örneğin İranlı turistlerin

Van'a gelmesi, Bulgar turistlerin Edirne'ye yoğun ve sık bir şekilde giriş çıkış yapması bölgedeki ekonomik hareketliliği artırmaktadır.

Bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesi için, kalkınma ajanslarının bölgenin turizm envanterini çıkarması, bölgenin doğal ve kültürel turizm potansiyelini ortaya koyması, bölgenin altyapı ve üstyapısal sorunlarının giderilmesi için yerel yönetimler ile gerekli çalışmaları yapması gerekmektedir. Bölgenin turizm master planı, turizm eylem planı ve turizm gelişim planı hazırlanmalıdır. Kalkınma ajansları ve yerel yönetimlerin bölgedeki konaklama tesislerinin sayı ve niteliğinin artırılması, ulaşım altyapı ve üstyapısal sorunlarının giderilmesi, turizme yönelik işletme sayısının çoğaltılmasına yönelik etkin bir çalışma yürütmesi gerekmektedir. Bölgelerde turizmin gelişmesi; istihdamın artmasına, işsizliğin azalmasına ve bölgeden dışarıya olan göçün yavaşlamasına imkân verecektir. Ancak bölgesel kalkınmanın tam olarak gerçekleşebilmesi için, yerel yönetimlerin dışında, merkezi yönetime de sorumluluk düşmektedir. Merkezi yönetim, turizm işletmelerini (otel, restoran, dinlenme-eğlence tesisleri vb.) ve sektör yatırımcılarını bölgede yatırım yapmaya yönelik teşvik etmeli ve buna yönelik kapsamlı politikalar oluşturmalıdır. Merkezi yönetim, ulusal kalkınma ve bölgesel kalkınmaya yönelik planlama çalışmalarında turizm sektörüne gereken önemi ve önceliği vermelidir.

KAYNAKÇA

- Akın, N. (2006). Bölgesel Kalkınma Araçları İle Kalkınma Ajanslarının Uyum, İşbirliği ve Koordinasyonu, TEPAV Bölgesel Kalkınma ve Bölgesel Yönetişim Sempozyumu (7-8 Eylül 2006), ODTÜ, s.295-304.
- Akpınar, R., Taşcı, K., Özsan, M. E. (2011). Teoride ve Uygulamada Bölgesel Kalkınma Politikaları. Bursa: Ekin Yayıncılık.
- Anadolu Ajansı (2023a). “Hakkâri 9 ayda 78 bin 387 turist ağırladı” <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/hakkari-9-ayda-78-bin-387-turisti-agirladi/2726226> (Erişim: 07.02.2023).
- Anadolu Ajansı (2023b). “Turizmden 2023’te 50 Milyar Dolar Gelir Bekleniyor” <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turizmden-2023te-50-milyar-dolar-gelir-bekleniyor/2720910#:~:text=T%C3%BCrkiye'nin%202023%20turizm%20geliri,11%2C9%20gece%20olarak%20belirlendi.> (Erişim: 07.02.2023).
- Alam, Md. S., Paramati, S.R. (2016). The Impact of Tourism on Income Inequality in Developing Economies: Does Kuznets Curve Hypothesis Exist? *Annals of tourism research*, 61, 111-126. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2016.09.008>
- Arslan, K. (2005). Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama ve Bölgesel Kalkınma Ajansları. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 275-294.
- Avcıkurt, C. (2009). *Turizm Sosyolojisi Genel ve Yapısal Yaklaşım* (3. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Aydemir, C., Karakoyun, İ. (2011). Yeni Bölgesel Kalkınma Yaklaşımı ve Kalkınma Ajansları: Karacadağ Kalkınma Ajansı Örneği. Bursa: Ekin Yayıncılık.
- Bahar, O., Kozak, M. (2012). *Turizm Ekonomisi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Bahar, O., Kozak, M. (2013). *Turizm Ekonomisi* (5. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Bakırcı, M. (2007). *Türkiye’de Kırsal Kalkınma: Kavramlar-Politikalar-Uygulamalar*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Baykul, A., Işık-Maden, S. (2017). Bölgesel Kalkınma ve Turizm İlişkisi: TR61 Bölgesi Üzerine Bir Değerlendirme, *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 65-73.
- Braden, P.V., Louse, W. (1980). “Bringing Travel, Tourism and Cultural Resource Activities in Harmony with Regional Economic Development” Inside (Eds.: D. E. Hawkings, E. L. Shafer, J. M. Rovelstad), *Tourism Marketing and Management Issues*, Washington: George Washington University, pp. 33-41.
- Boyacıoğlu, E. Z. (2015). “Bölgesel Kalkınmada Turizmin Etkisi” İçinde (D. Küçükaltan, H. Çeken, Ş. O. Mercan) *Değişik Perspektifleriyle Turizm Politi-*

- kası ve Planlaması. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Bozdoğan, M. N. (2014). “Bölgesel Kalkınma ve İBBS Esasına Dayanan Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin Uygulama Sonuçlarının Değerlendirilmesi” İçinde (Ed.: M. N. Bozdoğan) Türkiye’de Bölgesel Kalkınma ve Teşvik Politikaları. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Can, E. (2011). Bölgesel Kalkınmada Kalkınma Ajanslarının Rolü: İzmir Kalkınma Ajansı Örneği. İzmir: Altın Nokta Yayınevi.
- Can, M. (2007). Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Programlarının Türkiye’nin Kırsal Kalkınması Açısından İncelenmesi. Sapard ve İpard Örneği, Ankara: Tarımsal Araştırma Enstitüsü.
- Çeken, H. (2003). Küreselleşme, Yabancı Sermaye ve Türkiye Turizmi, Sakarya: Değişim Yayıncılık.
- Çeken, H. (2014). Turizm Ekonomisi. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Çeken, H. (2019). Turizm Ekonomisi (3. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Çımat, A., Bahar, O. (2003). Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme, Akdeniz İİBF Dergisi, 6, 1-18.
- Clark, G., Huxley, J., Mountford, D. (2010). Organising Local Economic Development: The Role of Development Agencies and Companies, Paris: OECD Publications. <https://doi.org/10.1787/9789264083530-en>
- Demirhan, H. (2014). “Bölgesel Politikalar Eksenindeki Değişim Sürecinde Türkiye’de İzlenen Bölgesel Kalkınma Politikalarının Analizi” İçinde (Ed.: M. N. Bozdoğan) Türkiye’de Bölgesel Kalkınma ve Teşvik Politikaları. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Dinler, Z. (1986). Bölgesel İktisat. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Dinler, Z. (2008). Bölgesel İktisat (8. Basım). Bursa: Ekin Kitabevi.
- Dinler, Z. (2012). Bölgesel İktisat (9. Basım). Bursa: Ekin Kitabevi.
- Doğan, S., Yıldız, Z. (2007). Bölgesel Kalkınma, Turizmin İlişkisi ve Göller Bölgesi Kalkınmasında Alternatif Turizm Potansiyelinin Kullanılabilirliğine Yönelik Bir Araştırma, SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 2(6), 147-181.
- Doğanay, H. (1984). Bölge Planlamasının Coğrafi Esasları: Erzurum: Atatürk Üniversitesi, FEF, Edebiyat Bölümleri Ders Notları No: 63.
- Doğaner-Gönel, F. (2010). Kalkınma Ekonomisi (I. Baskı). Ankara: Efil Yayınevi.
- DPT (1997). Recent Developments in Regional Problems and Policies in Turkey.
- DPT (2000a). Küreselleşme Özel İhtisas Komisyon Raporu, DPT: 2544-ÖİK: 560, Ankara.
- DPT (2000b). Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyon Raporu. Ankara: DPT Yay. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Bolgesel-Gelisme-OIK-Raporu.pdf>

- Durgun, A. (2007). Bölgesel Kalkınma ve Bölgesel Kalkınmada Turizm, *Yerel Siyaset Dergisi*, 1(16), 58-61.
- Elmas, G. (2001). Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Dengesizlikler: AB ve Türkiye. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Eraydın, A. (2004). Bölgesel Kalkınma Kavram, Kuram ve Politikalarda Yaşanan Değişimler, *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*, Denizli, Cilt: I, s.126-146, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Kentsel-Ekonomik-Arastirmalar-Sempozyumu-Cilt1.pdf>
- Erkal, M. (1978). Bölgelerarası Dengesizlik ve Doğu Kalkınması. İstanbul: Şamil Yayınevi.
- Erkan, H. (1981). Bölgesel Gelişme Teorik ve Uygulamalı Bir Yaklaşım. Ege Üniversitesi İktisat Fakültesi, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, İzmir.
- Gaziantep İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2023). “Turizm İşletme Belgeli Otel-lerde Konaklayan Turist Sayısı” <https://gaziantep.ktb.gov.tr/TR-127941/turizm-isletme-belgeli-tesislerde-konaklayan-turist-say-.html> (Erişim: 07.02.2023).
- Giritlioğlu, İ., Bulut, E. (2015). Yerel Halkın Bakış Açısına Göre Gaziantep Turizmi ve Sürdürülebilirlik. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 5(1), 25-31.
- Haddad, E. A., Porsse, A. A., Rabahy, W. (2013). Domestic Tourism and Regional Inequality in Brazil, *Tourism Economics*, 19(1), 173-186.
- Helmsing, B. (2001). Local Economic Development; New Generation of Actors, Policies and Instruments” A Summary Report Prepared for the UDCF Symposium on decentralization local governance in africa, ss.59-78.
- Hoover, E. M., Giarratani, F. (1985). An Introduction to Regional Economics. Regional research institute, west Virginia university. USA. <http://www.rr.i.wvu.edu/WebBook/Giarratani/contents.html> (Erişim: 05.07.2010).
- Ildırar, M. (2004). Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri. Ankara: Nobel Basımevi.
- İçöz, O., Kozak, M. (2002). Turizm Ekonomisi, Turizmin Mikro ve Makro Ekonomik Etkileri (2. Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi.
- İçöz, O., Kozak, M. (2019). Turizm Ekonomisi. Ankara: Turhan Kitabevi.
- İncekara, A. (2001). Anadolu’da Yeni Turizm Olanakları ve Bölgesel Kalkınmadaki Yeri. İstanbul: İTO Yayını, No: 28.
- İlkin, A., Dinçer, M. Z. (1991). Turizm Kesiminin Türk Ekonomisindeki Yeri ve Önemi, Ankara: TOBB Yayınları, No. 217, Ogun Kardeşler Matbaa.
- İşçi, C. (2019). “Turizmde Ekonomik Sorunlar ve Çözüm Önerileri” İçinde (Ed.: A. Türker, G. Özeltin-Türker) Güncel Turizm Sorunları. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kara, M. A. (2013). Bölgesel Ekonomi Teori ve Politikalar. Ankara: Orion Kitabevi.

- Kaya, M. (2022). Bölgesel Turizm Gelişiminde Eko-Kalkınma Modeli: Silifke Örneği. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2007). “Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planı 2007-2013” <https://www.ktb.gov.tr/Eklenti/906,ttstratejisi2023pdf.pdf?0> (Erişim: 09.02.2023).
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2023). “Turizm İstatistikleri” <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-9851/turizm-istatistikleri.html> (Erişim: 19.02.2023).
- Lee, S. (2009). Income Inequality in Tourism Services-Dependent Counties. *Current Issues in Tourism*, 12(1), 33-45. <https://doi.org/10.1080/13683500802248001>
- Li, H., Chen, J. L., Li, G., Goh, C. (2016). Tourism and Regional Inequality: Evidence from China, *Annals of Tourism Research*, 58, 81-89.
- Massidda, C., Etzo, I. (2012). The Determinants of Italian Domestic Tourism: A Panel Data Analysis. *Tourism Management*, 33(3), 603-610.
- Olalı, H., Timur, A. (1998). Turizm Ekonomisi, İzmir: Ofis Ticaret Matbaacılık.
- Özdemir-Yılmaz, G., Girgin, G. K. (2014). “Turizmin Ekonomik Etkileri” İçinde (Edt.: F. Özkök) Turizm Ekonomisi. Edirne: Ceren Yayıncılık.
- Özey, R. (2012). Doğal Bölgeler Coğrafyası: İstanbul: Aktif Kitabevi.
- Özgüç, N. (1998). Turizm Coğrafyası Özellikler ve Bölgeler. İstanbul: Çantay Kitabevi
- Özgüç, N. (2007). Turizm Coğrafyası Özellikler ve Bölgeler (5. Baskı). İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Özgür, A. E. (2019). Bölgesel Kalkınmaya Giriş: Teoriler, Yaklaşımlar ve Kalkınma Ajansı Deneyimleri. İstanbul: Hümanist Yayıncılık.
- Roney, S. A. (2011). Turizm Bir Sistemin Analizi. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Samırkaş, M., Bahar, O. (2013). Turizm, Yoksulluk ve Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Seckelmann, A. (2002). Domestic Tourism-A Chance for Regional Development in Turkey?, *Tourism Management*, 23, 85-92.
- Selçuk, G. N. (2013). “Turizmin Ekonomik Etkisinin Ölçümü: Turizm Uydu Hesapları” İçinde (Ed.: Ş. Aydın Tükeltürk, M. Boz) Turizmde Güncel Konu ve Eğilimler. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Selçuk, G. N. (2022). Turizm Ekonomisi. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Somuncu, M. (2006). Turizmin Kalkınmaya Etkisi ve Türkiye Turizmindeki Bölgesel Farklılıklar, TÜCAUM IV. Ulusal Coğrafya Sempozyumu (25-26 Mayıs 2006), s.163-178.
- Şahin, A. (1990). İktisadi Kalkınmadaki Önemi Bakımından Türkiye’de Turizm Sektöründeki Gelişmelerin Değerlendirilmesi, Ankara: TOBB Yayın No: 149.

- Stilwell, F. J. B. (1980). Bölgesel İktisat Politikası. Macmillian İktisat Serisi Akbank Kültür Yayınları (Çev. S. Güran). İstanbul: Batur Matbaası.
- Şahinkaya, S. (2001). Bölgesel İktisadi Dengesizlikleri Giderme Çabaları/Politikaları Üzerinde Bazı Değerlendirmeler, Cevat Geray'a Armağan, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları No: 25.
- Tezel, M. (2014). Türkiye'de 1980-2010 Yılları Arasında Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin İBSS Çerçevesinde Bölgesel ve Sektörel Dağılımı Ve Bölgesel Gelişme Farklılıkları İle İlişkisi" İçinde (Ed.: M. N. Bozdoğan) Türkiye'de Bölgesel Kalkınma ve Teşvik Politikaları. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Toskay, T. (1983). Turizm: Turizm Olayına Genel Yaklaşım. İstanbul: Der Yayıncılık.
- Tosun, C., Timothy, D. J., Öztürk, Y. (2003). Tourism Growth, National Development and Regional Inequality in Turkey, Journal of Sustainable Tourism, 11(2-3), 133-161.
- Tutar, E., Öztürk, N. (2003). Türkiye'de Gerçekleştirilen Bölgesel Planlama Çalışmaları, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 17(1-2), 1-20.
- Tümertekin, E., Özgüç, N. (2015). Ekonomik Coğrafya: Küreselleşme ve Kalkınma. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019). "On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)" https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf (Erişim: 20.02.2023).
- Uçar, M., Çeken, H., Ökten, Ş. (2010). Kırsal Turizm ve Kırsal Kalkınma Fethiye Örneği. Ankara: Detay Yayıncılık.
- UNWTO. (2023). "EU Guidebook on Sustainable Tourism for Development" <https://www.unwto.org/EU-guidebook-on-sustainable-tourism-for-development> (Erişim: 18.02.2023).
- Uysal-Şahin, Ö. (2014). "Bölgesel Kalkınma Açısından Türkiye'de Kamu Yatırımlarının Pay Dönüşümü Analizi" İçinde (Ed.: M. N. Bozdoğan) Türkiye'de Bölgesel Kalkınma ve Teşvik Politikaları. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Ünlüören, T., Tayfun, A., Kılıçlar, A. (2007). Turizm Ekonomisi. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Wen, J., Tisdell, C. (1997). Regional Inequality and Tourism Distribution in China, Pasific Tourism Review, 1(2), 119-128.
- Yağcı, Ö. (2007). Turizm Ekonomisi (2. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yavan, N. (2012). Türkiye'de Yatırım ve Teşviklerin Bölgesel Belirleyicileri: Mekânsal ve İstatistiksel Bir Analiz, Coğrafi Bilimler Dergisi, 10(1), 9-37.